

บทที่ 4

การศึกษาแนวโน้มและการวิเคราะห์ผลกระทบแนวโน้ม

ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวโน้มโลก แนวโน้มสังคมไทย แนวโน้มเด็กและเยาวชนไทย และแนวโน้มการศึกษาไทยใน 10 ปีข้างหน้า โดยอาศัยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการระดมความคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา คาดการณ์แนวโน้มและวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มด้านที่มีต่อสังคม เด็กและเยาวชน การศึกษาไทยใน 10 ปีข้างหน้า โดยบทนี้จักได้นำเสนอผลการศึกษาแนวโน้ม ดังนี้

1. การศึกษาแนวโน้มด้านต่างๆ และแนวโน้มด้านการศึกษาในทศวรรษหน้า โดยการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. การศึกษาพัฒนาการสำคัญในรอบ 10 ปีที่มีผลกระทบต่อกระบวนการทัศนปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคต และผลกระทบแนวโน้มในด้านต่างๆ โดยการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชา
3. สรุป : ภาพรวมของการศึกษาแนวโน้ม

1. การศึกษาแนวโน้มด้านต่าง ๆ และแนวโน้มด้านการศึกษาในทศวรรษหน้า

ในการศึกษาแนวโน้มด้านต่างๆ ของโลก รวมถึงแนวโน้มด้านการศึกษาในทศวรรษหน้านั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร จากสิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ และเอกสารจากหน่วยงานสำคัญที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นเอกสารต่างประเทศและเอกสารของไทย เพื่อสังเคราะห์แนวโน้มสำคัญๆ ที่คาดว่าจะเกิดในอีก 10 ปีข้างหน้า โดยสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1.1 แนวโน้มด้านต่าง ๆ ในทศวรรษหน้า

ภายใต้แนวโน้มโลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าทางวิทยาการด้านต่างๆ และพลวัตทางบริบทด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ ที่แปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วได้ส่งผลกระทบต่อกระบวนการและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศในปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัด

ในรายงานขององค์การ NIC ของสหรัฐอเมริกา (National Intelligence Council, 2000) ในเรื่อง "แนวโน้มโลกปี 2015" (Global Trends 2015 : A Dialogue About the Future) ซึ่งได้ศึกษาเอกสารสำคัญจากองค์กรที่เชี่ยวชาญด้านการคาดการณ์อนาคตในมิติต่างๆ เช่น มิติการทหาร มิติการเมือง มิติทางเศรษฐกิจ มิติเทคโนโลยี มิติสังคม ฯลฯ พร้อมกับการประชุมสัมมนาผู้เชี่ยวชาญด้านอนาคตศึกษาเกี่ยวกับมุมมองที่มีต่อโลกในทศวรรษหน้า โดยได้สรุปถึงแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในค.ศ. 2015 ว่า จะมีแนวโน้มหลักๆ ได้แก่ 1) แนวโน้มเกี่ยวกับการขยายตัวของประชากรโลกที่จะขยายตัวสูงขึ้น 2) แนวโน้มด้านสิ่งแวดล้อมและพลังงานโลก 3) แนวโน้มด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 4) แนวโน้มด้านเศรษฐกิจโลก 5) แนวโน้มด้านรัฐบาลในแต่ละประเทศและระหว่างประเทศที่จะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและทำให้การดำเนินความสัมพันธ์ 6) แนวโน้มด้านความขัดแย้งในอนาคตทั้งจากปัจจัยภายใน การก่อการร้าย ความขัดแย้งระหว่างรัฐ และทำให้ทางการทหารของประเทศสหรัฐ 7) แนวโน้มด้านบทบาทของประเทศมหาอำนาจ

งานศึกษาแนวโน้มที่น่าสนใจอีกชิ้นหนึ่งคืองานของ Dryden and Vos (1977) ได้ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร เก็บข้อมูลภาคสนามและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาและในสาขาอื่นๆ ซึ่งงานชิ้นนี้กล่าวถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง 15 ประการหลักที่ผลต่อรูปแบบชีวิตของมนุษย์โลกในอนาคต ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้คนและสังคมต้องตระหนักถึงความสำคัญของการปฏิวัติการเรียนรู้ (the learning revolution) นั่นคือ 1) การก้าวสู่ยุคสารสนเทศ 2) โลกที่ปราศจากพรมแดนทางเศรษฐกิจ 3) การก้าวสู่โลกเศรษฐกิจเดี่ยว 4) การบริการสังคมแบบใหม่ 5) แนวคิดที่จากเน้นความใหญ่สู่ความเล็กจิ๋ว 6) ยุคแห่งการให้ความสำคัญกับเวลาว่าง 7) การเปลี่ยนรูปแบบการทำงาน 8) การที่ผู้หญิงก้าวเป็นผู้นำ 9) ทศวรรษแห่งองค์ความรู้ด้านสมอง 10) วัฒนธรรมชาตินิยม 11) การเติบโตของชนชั้นล่าง 12) การตื่นตัวเรื่องวัยของประชากร 13) ยุคแห่งการเรียนรู้และทำด้วยตัวเอง 14) การร่วมมือกับผู้ประกอบการ 15) ความเป็นปัจเจกบุคคล

กล่าวได้ว่า ในรอบ 10 ปีนี้มีงานเชิงการศึกษาอนาคตเพื่อวางแผนเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์อีกหลายสิบชิ้น เช่น งานเรื่อง "การสร้างสรรค์อนาคต" (Creating The Future : Perspectives on Educational Change, Dee Dickinson, 1991) "การจัดการเพื่ออนาคต" (Managing for the Future : The 1990s and Beyond, Peter F. Drucker, 1992) "โกลบอลพาราดอกซ์" (Global Paradox : The bigger the world economy, the more powerful its smallest palyers, John Naisbitt, 1994) "โลกในปี 2020" (The World in 2020, Hamish McRae, 1994) "แนวโน้มภาพบวกในการเรียนรู้" (Positive Trends In Learning : Meeting the Needs of a Rapidly Changing World, Dee Dickinson, 1994) "เส้นทางสู่อนาคต" (The Road Ahead, Bill Gates, 1995) "สังคมแห่งการเรียนรู้" (The Learning Society : Challenges and trends, Peter Raggatt, Richard Edwards and Nick Small, 1996) "องค์การแห่งอนาคต" (The Organization of The Future, Drucker Foudation, 1997) "อภิมหาแนวโน้ม" (Megatrends, John Naisbitt, 2000) "เวลาแห่งการก้าวกระโดด" (Jump Time: Shaping Your Future in a Time of Radical Change, Jean Houston, 2000) "อนาคตที่กำลังมา" (Futuring : The Exploration of the Future, Edward Cornish, 2004) "ผู้นำแบบมุ่งอนาคต" (Future-Oriented Leadership : A Rare and Precious Capability, Jim Carroll, 2005) เป็นต้น

อย่างไรก็ดี จากการประมวลเอกสารที่เกี่ยวกับการศึกษาอนาคต และความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการคาดการณ์อนาคตเหล่านี้ พบว่าแนวโน้มโลกในทศวรรษหน้านอกจากจะถูกอิทธิพลของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์การสื่อสารควบคุมมากขึ้นแล้ว สังคมในทศวรรษยังมีความเป็นพลวัต มีความสลับซับซ้อน และความไม่แน่นอนสูง และคาดว่าจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลภายใต้แนวโน้มสำคัญๆ อาทิ

1) **มิติด้านเทคโนโลยีและความเจริญก้าวหน้าด้านวิทยาการในด้านต่าง ๆ** สังคมยุคใหม่ ที่เรียกว่าสังคมยุคดิจิทัล ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อสังคม โดยไม่เพียงแต่ นำพาข้อมูลข่าวสารมา แต่ยังเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมไปสู่สังคมโลกไร้พรมแดนและทำงานภายใต้ระบบเครือข่าย (network) ที่โยงใยไปทั่ว และยังก่อให้เกิดพื้นที่แบบใหม่ที่เรียกว่า "ไซเบอร์สเปซ" (cyberspace) ที่กำลังมีบทบาทต่อวิถีชีวิตและกิจกรรมต่างๆ ของคนในสังคม

นักคาดการณ์ด้านเทคโนโลยีได้ระบุว่าภายในทศวรรษข้างหน้า สังคมจะอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบเครือข่ายที่เรียกว่า “ไซเบอร์สเปซ” (cyberspace) ทั้งในแง่การทำธุรกรรมการค้าและกิจกรรมต่างๆ โดยร้อยละ 30 จะกระทำผ่านอินเทอร์เน็ต ดังข้อมูลการคาดการณ์ที่ปรากฏในวารสาร Futurist (2002-2004) เช่น

- ปี 2008 โปรแกรมความรู้หรือโปรแกรมด้านการศึกษาจะถูกส่งผ่านไปยังเป้าหมายที่เป็นนิสิตนักศึกษาหรือผู้ใช้ต่างๆ ได้ตามต้องการร้อยละ 30
 - ในปี 2009 จะมีระบบรักษาข้อมูลส่วนบุคคล ที่ทำให้เกิดความมั่นใจของผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วโลก และร้อยละ 30 ของประชากรทั่วโลกจะมีโทรศัพท์มือถือหรือเครื่อง PDA ที่สามารถต่อเข้าที่อินเทอร์เน็ตได้
 - ปี 2016 ร้อยละ 90 ของคนทั่วโลกไม่ว่าจะอยู่ในถิ่นทุรกันดารแค่ไหนจะมีอินเทอร์เน็ตใช้
- แม้แต่ในสหรัฐอเมริกาเอง ได้มีการคาดการณ์ว่า กิจกรรมประเภทการสื่อสารโทรทัศนวิญญู (broadband) บนเครือข่ายไร้พรมแดน จะเข้ามาเปลี่ยนแปลงทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมอย่างมหาศาลอีกครั้งในไม่ช้า (<http://www.digitalcenter.org>)

กล่าวได้ว่า แนวโน้มความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ได้ส่งผลกระทบต่อทิศทางการพัฒนาในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหลายประเทศ เช่น สิงคโปร์ จีน มาเลเซีย อินเดีย ต่างประกาศวิสัยทัศน์ในการเป็นประเทศ “E-country” และเป็นประเทศที่มีการบริหารจัดการแบบ “E-governance” เพื่อเตรียมรับมือกับแนวโน้มในเรื่องดังกล่าว

อิทธิพลของความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยียังนำไปสู่การเกิดนวัตกรรมล้ำยุคอีกมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของ ปัญญาประดิษฐ์ (artificial intelligence) หรือ ปัญญาของเครื่องจักร (machine intelligence) ซึ่งให้ความสนใจต่อการศึกษาเกี่ยวกับความฉลาดของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะมนุษย์ เพื่อที่จะสร้าง “ความฉลาดเทียม” ให้กับสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น หุ่นยนต์ เครื่องจักร และคอมพิวเตอร์ ขึ้นมาได้ (<http://th.wikipedia.org>) เป็นต้น ซึ่งความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ต่างๆ ก็มีแนวโน้มจะเติบโตอย่างรวดเร็วและขยายตัวมากยิ่งขึ้น ดังเห็นได้จากความเคลื่อนไหวในนานาประเทศที่มีการจัดตั้งสถาบันที่ดำเนินงานด้านปัญญาประดิษฐ์โดยเฉพาะ เช่น American Association for Artificial Intelligence, European Coordinating Committee for Artificial Intelligence, The Association for Computational Linguistics, Artificial Intelligence Student Union, Association for Uncertainty in Artificial Intelligence, Singularity Institute for Artificial Intelligence, The Society for the Study of Artificial Intelligence and the Simulation of Behaviour (United Kingdom) เป็นต้น (<http://th.wikipedia.org>) ซึ่งได้มีบางหน่วยงานอย่างเช่น ทีมศัลยแพทย์จากโรงพยาบาล เซนต์ โทมัส กรุงลอนดอนก็ได้ทดลองผ่าตัดโดยใช้หุ่นยนต์สำเร็จมาแล้ว หุ่นยนต์ตัวนี้มีชื่อว่า RCM และ PAKY ซึ่งทีมงานผู้พัฒนาคือทีมงานเดียวกันกับพัฒนาหุ่นยนต์สำหรับใช้ในโรงพยาบาล Johns Hopkins ซึ่งจากการทดลองพบว่ามันทำงานได้ช้ากว่าศัลยแพทย์ตัวจริงเสียจริง แต่ว่าผลงานที่หุ่นยนต์ทำมีความประณีตมากกว่า (<http://www.manager.co.th>)

ด้านความเจริญก้าวหน้าทางด้านพันธุวิศวกรรมใหม่ๆ (biotechnology) ก็มีแนวโน้มจะเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว เช่น แนวโน้มด้านวิทยาการด้านเทคโนโลยีการแพทย์ที่ได้ให้ข้อค้นพบใหม่ๆ เกี่ยวกับองค์ความรู้ประสาทวิทยาศาสตร์ (neuroscience) ที่มีผลไปสู่การปฏิรูปการเรียนรู้ของมนุษย์อย่างมหาศาล การคิดค้นยาและวัคซีนใหม่ที่พยายามไล่ล่าให้ทันเชื้อโรคร้ายชนิดใหม่ๆ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนานาประเทศต่างก็หันมาให้ความสำคัญกับงานด้านพันธุวิศวกรรมกันอย่างมากระหว่างปีตั้งแต่กลุ่ม OECD ที่ประกาศนโยบายและกรอบการดำเนินงานสำหรับ Global Biological Resource Centre Network (GBRCN) ในปี 2006 มีการจัดทำยุทธศาสตร์ในเรื่องการพัฒนานวัตกรรมด้านพันธุวิศวกรรม ทั้งในด้านพันธุวิศวกรรมสุขภาพ พันธุวิศวกรรมอุตสาหกรรม ให้สามารถสร้างเศรษฐกิจบนฐานไบโอเทคโนโลยีให้เกิดการเจริญเติบโตที่ยั่งยืน เป็นต้น (<http://www.oecd.org>)

ตัวอย่างความเคลื่อนไหวที่เห็นได้ชัด เช่น รัฐบาลเกาหลีใต้ลงทุนทางการวิจัยและพัฒนาในด้านที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสารสนเทศ ไบโอเทคโนโลยี และเทคโนโลยีสิ่งแวดล้อม โดยมีการประกาศแผนการขับเคลื่อนในเรื่องดังกล่าวด้วยงบประมาณถึง 4 ล้านล้านวอน (3 พันล้านเหรียญสหรัฐ) ในปี 2002-2009 โดยร้อยละ 40 ของงบประมาณจะมาจากงบกองทุนสาธารณะ ซึ่งจะดำเนินการภายใต้โครงการ "21st Century Frontier R&D Project" ทั้งนี้รัฐบาลเกาหลีใต้มีแผนการพัฒนาไบโอเทคโนโลยีภายใต้กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี (Ministry of Science and Technology) กระทรวงศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Ministry of Education and Human Resources) กระทรวงเกษตร (the Ministry of Agriculture) กระทรวงสาธารณสุขและสวัสดิการสังคม (Ministry of Health and Welfare) กระทรวงพาณิชย์ อุตสาหกรรมและพลังงาน (the Ministry of Commerce, Industry and Energy) กระทรวงสิ่งแวดล้อม (Ministry of environment) และกระทรวงประมงและสิ่งแวดล้อมทางทะเล (Ministry of Maritime Affairs and Fisheries) โดยแผนดังกล่าวจะมีระยะดำเนินการ 14 ปี โดยในระยะแรกปี 2002-2007 มุ่งเป้าหมายที่การบรรลุขีดความสามารถในการแข่งขันในด้านไบโอเทคโนโลยี และสามารถติดอันดับในกลุ่ม G-7 ในปี 2010 ในด้านพันธุวิทยาศาสตร์และพันธุวิศวกรรม ซึ่งเป็นสาขาหลักในหลายๆ โครงการ เช่น โครงการวิจัยและพัฒนาแห่งชาติ โครงการวิจัยริเริ่มสร้างสรรค์ โครงการพันธุวิศวกรรมพื้นฐาน เป็นต้น (www.most.go.kr)

นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มของความก้าวหน้าด้านวิทยาการโมเลกุล (molecular) รวมถึงความก้าวหน้าด้านนาโนเทคโนโลยี (nanotechnology) ที่กำลังเป็นแนวโน้มที่มาแรงมากในอนาคต โดยความสำคัญของนวัตกรรมนาโนที่มีขนาดเล็กมากๆ [การเปรียบเทียบกับขนาดของเส้นผ่านศูนย์กลางของเส้นผม 1 เส้น แล้วซอยออกเป็น 80,000 ส่วน เท่าๆ กัน ซึ่งหนึ่งใน 80,000 ส่วนนี้คือสิ่งที่เรียกว่า "นาโน"-ผู้วิจัย] ได้กลายเป็นเครื่องมือพิเศษที่นำไปสู่การพัฒนาหรือสร้างนวัตกรรมอื่นๆ เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ นั่นคือ ขนาดที่นักวิทยาศาสตร์ทำงานกับนาโนเทคโนโลยีจะแตกต่างจากไบโอเทคโนโลยี หรือเทคโนโลยีชีวภาพ ตรงที่ความสามารถของนวัตกรรมนาโนเทคโนโลยีไม่ได้หยุดอยู่แค่การติดต่อพันธุกรรมด้านการเกษตร แต่มันยังสามารถใช้ในธุรกิจอีกหลายประเภท เช่นการทำสถานออกกำลังกาย ไปจนถึงไมโครชิปสำหรับเครื่องบิน ตลอดจนการผ่าตัดหรือรักษาพยาบาลผู้ป่วยประเภทต่างๆ ที่เครื่องมือการแพทย์ทั่วไปไม่อาจใช้ได้ เป็นต้น ตลอดจนถูกนำมาใช้เพื่อสนองความหวังของมนุษย์ในด้านต่างๆ ซึ่งประเทศอเมริกาเป็นประเทศตัวอย่างที่ให้ความสำคัญกับ

การลงทุนในนวัตกรรมนาโนเทคโนโลยีเพื่อรองรับแนวโน้มอนาคต โดยรัฐบาลของสหรัฐอเมริกาได้ทำนายไว้ว่า มูลค่าตลาดทั่วโลกของนาโนเทคโนโลยีจะเพิ่มขึ้นถึง 1 ล้านล้านเหรียญสหรัฐภายในปี ค.ศ. 2015 สภาองเกรส ดังนั้นสหรัฐอเมริกาจึงได้เพิ่มเงินสนับสนุนการวิจัยด้านนาโนเทคโนโลยีเป็น 3.7 พันล้านเหรียญสหรัฐ ขณะที่ประเทศญี่ปุ่นและกลุ่มสหภาพยุโรปก็เริ่มลงทุนด้านการวิจัยเทคโนโลยีใหม่เหล่านี้เช่นกัน (<http://www.manager.co.th>)

2) **มิติด้านเศรษฐกิจและกระแสโลกาภิวัตน์การแข่งขัน** อิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ได้นำมาซึ่งระบบเศรษฐกิจไร้พรมแดนที่มีแนวโน้มไปสู่การค้าเสรี (free trade) แนวโน้มเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยมมวลชน (mass consumerism) ที่ทุกสิ่งถูกทำให้กลายเป็นสินค้า ประกอบกับแนวโน้มการเป็นเศรษฐกิจอุตสาหกรรมความรู้ (knowledge industry) ซึ่งต้องการ “ผู้ผลิต” (producer) รุ่นใหม่ที่สามารถสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ และ “คนงานความรู้” (knowledge worker) ที่มีความรู้ความชำนาญและทักษะหลายด้านเพื่อให้มีความสามารถพร้อมรับมือกับโครงสร้างแรงงานที่จะแปรเปลี่ยนไปในอนาคต (อมรรวิษฐ์ นาคกรทรรพ, 2547)

ขณะเดียวกันแนวโน้มการขยายตัวของภาคธุรกิจเอกชนคู่มือทิศทางและรูปแบบการดำเนินงานที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในกลุ่มธุรกิจเอกชนรายย่อย ระบบการทำงานที่จะเคลื่อนย้ายจากภาคอุตสาหกรรมไปสู่ภาคประชาชนที่จะมีรูปแบบการกระจายการทำงานที่เสรีมากขึ้น ระบบการทำงานทางไกล (distance-work) การทำงานแบบนอกเวลา (part-times) การทำงานในบ้านหรือที่เน้นบ้านเป็นสำนักงาน (home-office) การจ้างงานโดยตนเอง (self-employment) จะเข้ามาแทนที่รูปแบบการทำงานประจำ (routine) ในองค์กรแบบเดิม ซึ่งล้วนมีนัยต่อวิถีชีวิตการทำงานของปัจเจกชนรุ่นใหม่ อันทำให้เรื่องการศึกษาใหม่ (retraining) และการเรียนรู้ตลอดชีวิต (life-long learning) กลายเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับโครงสร้างการทำงานในอนาคต ซึ่งในกรณีประเทศสหรัฐอเมริกาเองก็ได้เตรียมพร้อมรับแนวโน้มเหล่านี้ไว้โดยหันมาเน้นยุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยถือว่ายุทธศาสตร์ดังกล่าวมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งการสร้างบุคลากรรุ่นใหม่ อีกทั้งยังเป็นการสร้างดุลยภาพระหว่างระบบงานในภาคอุตสาหกรรมและระบบงานในภาคครอบครัวและประชาชน โดยเฉพาะกับผู้สูงวัยที่มีแนวโน้มสูงขึ้นและเป็นกลุ่มที่ได้ผลประโยชน์จากการเตรียมทางเลือกต่างๆ เหล่านี้ (alternative arrangements)

นอกจากนี้แนวโน้มการขยายตัวของธุรกิจอิเล็กทรอนิกส์หรือการพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (electronic commerce) ดูเป็นแนวโน้มสำคัญที่มีบทบาทในทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเติบโตของการใช้ระบบการแลกเปลี่ยนข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์หรืออีดีไอ (electronic data interchange) เป็นเครื่องมือในการแข่งขันทางการค้าตั้งแต่ระดับระหว่างภูมิภาค ระหว่างอุตสาหกรรม จนถึงระดับระหว่างบริษัทในภูมิภาคต่างๆ เช่น ภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกกับภูมิภาคประชาคมร่วมยุโรป หลายๆ ประเทศ ได้แก่ ออสเตรเลีย จีน สหรัฐอเมริกา ไต้หวัน ซึ่งได้ใช้ EDI เป็นเครื่องมือการบริการข้อมูลที่ใช้สนับสนุนงานการค้าระหว่างประเทศ เช่น ท่าเรือ กรมศุลกากร บริษัทขนส่ง ธนาคาร อุตสาหกรรมภายในประเทศ เช่น อุตสาหกรรมค้าปลีก อุตสาหกรรมการผลิต อุตสาหกรรมการเงิน

ตลอดจนบริษัทต่างๆ ที่ใช้ระบบดังกล่าวเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและเพื่อประโยชน์ในการแข่งขัน (<http://www.ecommerce.or.th>) เป็นต้น

แนวโน้มเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการปรับตัวของนานาประเทศที่หันมาเน้นการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชาติ (interdependency) ควบคู่กับ "การแข่งขัน" เพื่อความเป็นผู้นำทั้งในระดับภูมิภาคและระดับนานาประเทศที่สูงขึ้น (อมรวิรัช นาคกรทรรพ, 2547)

ตารางที่ 14 ตัวอย่างความเคลื่อนไหวและแนวโน้มการแข่งขันเพื่อเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของนานาประเทศ

มีการคาดการณ์ว่า ประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจฝั่งตะวันตกอย่างอเมริกาอาจจะถูกแซงหน้าทางเศรษฐกิจโดยกลุ่มประเทศยุโรป ซึ่งเป็นกลุ่มประเทศที่แนวโน้มการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่มั่นคงต่อเนื่องกว่า และด้วยภายใต้การประสานความร่วมมือในระดับภูมิภาคที่เข้มแข็ง ซึ่งคาดว่าเงินสกุลยูโรจะเป็นค่าเงินที่มีเสถียรภาพมากในอนาคต (The Time, 2002) ขณะที่ฝั่งประเทศตะวันออก ประเทศมหาอำนาจอย่างญี่ปุ่นก็อาจจะถูกประเทศเกาหลี และไต้หวัน แซงหน้าด้วยการประกาศตัวเป็นประเทศอุตสาหกรรม พร้อมกับมีการทุ่มทุนเพื่อความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีอุตสาหกรรมความรู้ เช่นเดียวกับประเทศอินเดียที่ดูมีแนวโน้มจะเข้ามาแข่งขันในด้านการเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลก จากการเป็นประเทศที่มีความมั่งคั่งทางทรัพยากรที่ตลาดโลกต้องการ

นอกจากนี้ ยังมีการคาดว่าประเทศที่มีแนวโน้มจะก้าวไปสู่ประเทศผู้นำในระดับโลก คือประเทศจีน ซึ่งคาดว่าจะก้าวมาแทนที่ประเทศสหรัฐฯ และประเทศผู้นำหลายๆ ประเทศในปัจจุบัน (<http://www.manager.co.th>) ปัจจุบันประเทศจีนหันมาปฏิรูปประเทศโดยให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจทั้งขนาดย่อมและอุตสาหกรรมเศรษฐกิจต่างๆ ตัวอย่างเช่นระบบ SMEs ซึ่งจีนได้ลงทุนในด้านนี้อย่างต่อเนื่อง ข้อมูลจากรายงานการประชุมความร่วมมือระหว่างจีนกับกลุ่มประเทศอาเซียน (ASEAN) เรื่อง "Empowerment of SME Through Technological Capacity Building" ที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย ระหว่างวันที่ 12-14 กรกฎาคม 2548 สรุปว่า กลุ่มประเทศอาเซียนได้ตระหนักถึงพลังมหาศาลของการพัฒนา SMEs ที่กำลังเกิดขึ้นในประเทศจีน และกำลังเคลื่อนเข้ากระทบประเทศต่างๆ ในโลกในเวลาอีกไม่นานนัก (<http://www.manager.co.th>) อย่างไรก็ตามมีการคาดว่า ในอนาคตจีนอาจต้องเผชิญกับปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจนที่เพิ่มมากขึ้น อันเนื่องมาจากประเทศจีนและกลุ่มประเทศเอเชียใต้มีรายได้เฉลี่ยเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วถึงประมาณร้อยละ 6 ซึ่งสูงกว่าประเทศอื่นทั่วโลกที่เพิ่มเพียงร้อยละ 2 ต่อปี โดยร้อยละ 40 ของประชากรโลกก็อาศัยในจีนและเอเชียใต้ ซึ่งนั่นหมายความว่าแนวโน้มความไม่เท่าเทียมกันทางรายได้ของประชากรจะพุ่งขึ้นตามไปด้วย

3) มิติด้านวัฒนธรรม โลยกยุคใหม่มีแนวโน้มในลักษณะพหุวัฒนธรรม (multicultural)

มากยิ่งขึ้น นั่นคือสภาพที่เต็มไปด้วยกระแสวัฒนธรรมที่หลากหลาย ตั้งแต่วัฒนธรรมในระดับปัจเจกที่มีรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิตขึ้นอยู่กับตัวบุคคล วัฒนธรรมระดับชุมชนที่ภูมิปัญญาและประเพณีพิธีกรรมหรือความเป็น "ท้องถิ่น" ซึ่งถูกเรียกร้องให้ดำรงอยู่เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง วัฒนธรรมระดับสังคมที่กระแสสังคมวัฒนธรรมบริโภคสมัยใหม่และวัฒนธรรมสื่อสารได้แพร่กระจายไปทั่วสังคม พร้อมๆ กับนำมาซึ่งวิถีวัฒนธรรมใหม่ของการใช้ชีวิตร่วมกันในสังคม วัฒนธรรมระดับชาติที่ลักษณะความเป็นชาตินิยม (nationalism) หรือแม้แต่วัฒนธรรมชาติพันธุ์นิยม (ethnocentrism) ซึ่งได้เรียกร้องสำนักแห่งความเป็นกลุ่มชน เชื้อชาติและความสามัคคี ตลอดจนวัฒนธรรมในระดับโลกที่กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำวัฒนธรรมการสื่อสารข้อมูลความรู้ข้ามพรมแดนมาพร้อมๆ กับกระแสการต่อสู้แข่งขันทางเศรษฐกิจที่พยายามผลักดันให้วัฒนธรรมต่างๆ ถูกแปรเป็นสินค้า ซึ่งที่สุดความแตกต่างเหล่านี้ได้นำไปสู่แนวโน้มกระแสพหุวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยการเรียกร้องจริยธรรมและจิตสำนึกทางวัฒนธรรม ตลอดจนการยอมรับในคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรม

มีคาดการณ์ว่า พลวัตทางวัฒนธรรมจะแปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วอย่างคาดไม่ถึง ผลพวงจากการพัฒนาบวกกับอิทธิพลความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่ การสร้างแสนยานุภาพของแต่ละประเทศ และการเติบโตของขบวนการ/เครือข่ายทางสังคมที่ขยายไปทั่วทุกมุมโลก ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะนำไปสู่ความขัดแย้งขนาดใหญ่ โดยเฉพาะความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติและวัฒนธรรมที่มีความรุนแรงกลายเป็นปัญหาในระดับโลก และแนวโน้มการก่อการร้ายระดับสากลก็คาดว่าจะระบาดไปทั่วโลก ดังเห็นได้ตั้งแต่กรณีความขัดแย้งในยุโรปตะวันออกของชนชาวเซอร์ฟ มาจนถึงสงครามย่อยๆ ที่ปะทุขึ้นระหว่างชาวฮินดูและมุสลิมในเอเชียกลาง การทำร้ายกันระหว่างชาวมุสลิมและชาวคริสต์ในอินโดนีเซีย การถล่มตึกเวิร์ลเทรดของสหรัฐอเมริกา เหตุการณ์สามจังหวัดภาคใต้ (อมรวิรัช นาคทรพ, 2546) หรือแม้แต่การวางระเบิดในประเทศอังกฤษเมื่อเดือนกรกฎาคม 2548 ที่ผ่านมา ซึ่งทั้งหมดได้นำไปสู่รอยร้าวระหว่างผู้คนในสังคม ซึ่งคาดว่าจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างชัดเจน (Futurist, 2002-2004)

แนวโน้มดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ปัญหาแห่งความเป็น "พหุ" ได้แบ่งแยกขั้วที่แตกต่างจนนำไปสู่ปัญหามากมาย ไม่เพียงแต่ความแตกต่างทางวัฒนธรรมระหว่างคนต่างเชื้อชาติต่างเผ่าพันธุ์แล้ว ดูเหมือนความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมต่างพรมแดนก็ดูจะถูกบดบังด้วยวัฒนธรรมโลกที่เน้นความทันสมัยเป็นหลัก ซึ่งทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นกลายเป็นความด้อยค่าที่ถูกมองข้ามไป

โดยเฉพาะอย่างยิ่งแนวโน้มในมิติชุมชน กระแสการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมยุคใหม่ได้มีผลกระทบต่อชุมชนโดยตรงทั้งในแง่ของการทำให้ชุมชนล่มสลาย หรือแม้แต่การกระตุ้นให้เกิดแรงต้านและการต่อสู้ของขบวนการชุมชน โดยนัยนี้กระแสการพัฒนาชุมชนจึงมีแนวโน้มหลากหลายทั้งในแง่ 1) เรียกร้องให้วงการพัฒนาหันมาให้ความสำคัญกับชาวบ้าน วัฒนธรรมพื้นบ้าน ภูมิปัญญาและคุณค่าแบบชาวบ้านมากขึ้น หรือที่เรียกว่า "indigenization" 2) กระแสที่เรียกร้องให้หันมาสนใจศึกษาประชาสังคมในรูปของขบวนการประชาชนในระดับรากหญ้า (grassroots movements) และ 3) กระแสความคิดขององค์กรการพัฒนาเอกชนที่เรียกร้องให้มีการพัฒนาแบบที่ให้ชุมชนเป็นตัวตั้ง (community-based development) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545 : 89) หรือแม้กระแสดูความคิดต่างๆ เช่น แนวคิด Critical Theory ซึ่งได้วิพากษ์ "การครอบงำทางวัฒนธรรม" นอกจากนี้กระบวนการทำให้เป็นท้องถิ่น (localization) ก็ยังถูกนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ด้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ ภาพของชุมชนที่เข้มแข็งจึงเกี่ยวโยงกับการใช้ "วัฒนธรรมชุมชน" "ทุนทางสังคมของชุมชน" และ "เศรษฐกิจชุมชน" เป็นฐานในการสร้างเข้มแข็งในอนาคต

อย่างไรก็ตามมีการมองว่า แนวโน้มของชุมชนยุคใหม่ที่เข้มแข็งในระยะยาวนั้น มิใช่เพียงแค่อพยุดความเป็นท้องถิ่นนิยม (localism) หากแต่ต้องมีการประสานระหว่างความเป็นท้องถิ่น (local) กับความเป็นสากล (global) นั่นคือการสร้างความเป็น "ชุมชนลูกผสม" (hybridist community) ที่เชื่อมต่ออัตลักษณ์ของตนเองกับกระแสโลก หรือเรียกว่าชุมชน "โลกาภิวัตน์ท้องถิ่น" (glocal) ที่สามารถยืนหยัดหรือปรับตัวกับกระแสโลกาภิวัตน์ได้ และยังสามารถต่อรองหรือแทรกแซงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกระแสการพัฒนาภายนอกกับท้องถิ่นที่จะมีผลต่อการแปรสภาพชุมชน (transformation) ไปสู่ความเป็นโลกาภิวัตน์ท้องถิ่นได้ด้วย ซึ่งแนวโน้มที่ตามมาคือทางเลือกของการสร้างชุมชนยุคใหม่ที่ว่านี้ เช่น การปรับแต่งโครงสร้างสังคมใหม่ (social reorganization) ให้เกิดกลไก

การเชื่อมต่อทางสังคมและการสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กลับชุมชนท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น (Roxann Prazniak and Arif Dirlik, 2001)

โดยภาพรวมแนวโน้มความเป็นสากลและกระแสโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมที่หลั่งไหลเข้าสู่สังคมประเทศต่างๆ ผ่านการท่องเที่ยว การค้า ตลอดจนสื่อบันเทิงและสื่อสารสนเทศทุกรูปแบบ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าประเด็นเรื่อง “พหุวัฒนธรรม” นี้มิได้มีนัยแต่ในระหว่างคนที่ “ต่างที่-ต่างถิ่น-ต่างชาติพันธุ์” เท่านั้น แต่ยังมีนัยต่อการเตรียมคนรุ่นใหม่และชุมชนยุคใหม่ให้สามารถพร้อมรับและปรับตัวกับวัฒนธรรมที่หลากหลายในประชาคมนานาชาติได้อย่างมีเอกลักษณ์และศักดิ์ศรีด้วย

ทั้งนี้จากการติดตามความเคลื่อนไหวในหลายประเทศ ไม่ว่าจะเป็นประเทศฝรั่งเศส นิวซีแลนด์ เกาหลี แคนาดา ฯลฯ พบว่า ต่างมีแนวโน้มหันมาวางยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมตั้งแต่ระดับสากลถึงระดับฐานรากเพื่อเตรียมรับแนวโน้มดังกล่าวอย่างเห็นได้ชัด ดังเช่น เอกสารขององค์กร UNESCO ได้ประกาศนโยบายรณรงค์ให้ประเทศภาคีสมาชิกผสมผสานยุทธศาสตร์ทางวัฒนธรรมเป็นยุทธศาสตร์ร่วมในงานพัฒนาทุกด้าน ซึ่งรวมถึงการเรียกร้องให้ประเทศต่างๆ ใช้วัฒนธรรมเป็นทุนในการสร้างการเรียนรู้เพื่อความเข้าใจอันดีและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคม โดยต้องเปิดพื้นที่การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมอย่างแพร่หลายยิ่งขึ้น ทั้งพื้นที่กายภาพและพื้นที่สารสนเทศข่าวสาร โดย UNESCO ยังมองด้วยว่าพื้นที่ทางวัฒนธรรมนี้ยังจะเป็นฐานรองรับ “เศรษฐกิจฐานวัฒนธรรม” หรือการผลิตและบริการที่อิงอยู่บนฐานต้นทุนความร่ำรวยทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมเองอีกด้วย (cultural industries) และในการนี้ การเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของคนรุ่นใหม่ก็จะปูทางไปสู่การเห็นโอกาสเป็น “ผู้ประกอบการทางวัฒนธรรม” (cultural entrepreneur) ในอนาคตได้ด้วย (กระทรวงวัฒนธรรม, 2548)

ตัวอย่างรัฐบาลนิวซีแลนด์ นับว่าเป็นประเทศที่น่าสนใจอีกประเทศหนึ่งในการผูกโยงยุทธศาสตร์การดำเนินงานวัฒนธรรมไปกับยุทธศาสตร์การจัดการที่มุ่งสู่นาคต ภายใต้คำขวัญว่า “ตัวเรา วัฒนธรรมของเรา อนาคตของเรา” (Ourselves, Our Culture, Our Future) โดยกระทรวงวัฒนธรรมฯ ได้ประกาศหลักการดำเนินงานที่สำคัญ 4 ประการได้แก่ 1) หลักของการทำงานวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและภูมิปัญญาในการปรับตัวของประชาชาติ 2) หลักของการทำงานวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างชุมชนที่เข้มแข็งและสมานฉันท์พร้อมร่วมมือกันพัฒนาชาติ 3) หลักของการทำงานวัฒนธรรมเพื่อช่วยส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และ 4) หลักของการทำงานวัฒนธรรมเพื่อเสริมสร้างภาพลักษณ์และพื้นที่ที่สง่างามในเวทีโลกให้แก่นิวซีแลนด์ โดยในเอกสาร “วิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์วัฒนธรรม 2005-2009” ที่อ้างถึงนี้ได้มีการให้เหตุผลต่อการกำหนดหลักการดำเนินงานทั้ง 4 ประการดังกล่าวอย่างชัดเจน (อมรวิรัช นาคทรพร, 2548)

กล่าวโดยสรุปก็คือ ท่ามกลางแนวโน้มของพลวัตทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้เรียกร้องคนรุ่นใหม่ให้ทั้งมีค่านิยมสากล ค่านิยมประชาธิปไตย ความเข้าใจและเคารพในสิทธิมนุษยชน การตระหนักในกระบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในระดับสากล เพื่อแสดงความเป็น “พลโลก” ที่ดีควบคู่กับการเป็น “พลเมือง” ของแต่ละประเทศที่มีเอกลักษณ์เฉพาะด้วย (อมรวิรัช นาคทรพร, 2547) สิ่งเหล่านี้คือนัยสำคัญที่ทั่วโลกเรียกร้องให้การพัฒนาประเทศหันมามองมิติทางวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น ดังที่ปรากฏในรายงานผลการประชุมเอเชีย-ยุโรป ครั้งที่ 5 (Asia Europe Meeting – ASEM) ณ กรุงเทพมหานคร ประเทศเวียดนาม ที่เสนอให้การพัฒนานั้นมิติทางด้าน

วัฒนธรรมเป็นประเด็นสำคัญไม่น้อยไปกว่าด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะประเด็นปัญหาการก่อการร้าย อาชญากรรมข้ามชาติปัญหายาเสพติด และปัญหาแรงงานเถื่อน เป็นต้น รายงานดังกล่าวยังมีการคาดหมายว่า การเชื่อมโยงวัฒนธรรมเอเชีย-ยุโรปในกรอบของ ASEM อาจทำให้ปัญหาดังกล่าวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น จึงเห็นว่ามีคามจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาคีสมาชิกมีความร่วมมืออย่างใกล้ชิดเพื่อขจัดปัญหาเสียดังแต่ใน ระยะเริ่มต้น (<http://data.schq.mi.th>)

4) **มิติด้านสังคม** กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านต่าง ๆ ทั้งนี้ นับตั้งแต่สังคมก้าวสู่ยุคดิจิทัลที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคม คือไม่เพียงแต่นำพาข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดนมา แต่ยังเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมไปสู่สังคมข่าวสาร (information sociality) เพื่อตอบสนองความต้องการของคนและกระแส สังคมโลกยุคใหม่ที่มีแนวโน้มก้าวไปสู่สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (knowledge-based economic society)

อิทธิพลของแนวโน้มดังกล่าวประกอบกับแรงผลักดันจากกระแสสังคมบริโภคและการแข่งขันได้ ส่งผลต่อความต้องการบริโภคข้อมูลข่าวสารที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว อัตราการขยายตัวของเทคโนโลยีการสื่อสารที่มากขึ้น และปริมาณผู้เข้าถึงเทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสารก็เติบโตควบคู่ไป ด้วย อย่างไรก็ตามแม้สิ่งที่กล่าวจะเป็นแนวโน้มเชิงบวก แต่ก็มีมุมมองว่าผลกระทบเชิงลบที่ตามมาคือ การก่อให้เกิดช่องว่างของการเข้าถึงความรู้และเทคโนโลยีหรือที่เรียกว่า "ช่องว่างทางดิจิทัล" (digital divide) ที่สูงตามไปด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประเทศโลกที่สามซึ่งยังคงด้อยพัฒนา แนวโน้ม ช่องว่างของการเข้าถึงความรู้และเทคโนโลยีจะมีมากยิ่งขึ้น ดังที่มีการคาดการณ์ว่ามีความเป็นไปได้ว่า ในปี 2025 ช่องว่างระหว่างกลุ่มประเทศแถบทางเหนือและทางใต้จะยิ่งขยายวงกว้างมากขึ้น (the north-south divide) ([http:// www.wfs.org](http://www.wfs.org))

นอกจากนี้ผลกระทบที่สำคัญอีกด้านคือ แนวโน้มสังคมอนาคตจะเต็มไปด้วยมลภาวะทางข้อมูล (information pollution) นั่นคือ สังคมที่จะเต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารความรู้ในปริมาณที่มากเกินไปรวม เอาข้อมูลขยะและข้อมูลความรู้ปนปะกัน โดยมีการคาดการณ์ว่าการเกิดมลภาวะทางข้อมูลในอนาคตจะทวี ความรุนแรงมากขึ้นจนนำไปสู่วิกฤตการณ์ทางสังคมที่แบบเรียกว่าสังคมที่ "ล้นข้อมูล" ซึ่งเป็นสิ่งที่ นานาประเทศเองต่างก็ได้ตระหนักถึงความสำคัญของการเตรียมการรับมือกับอนาคตดังกล่าว โดยหัน มาเรียกร้องให้คนรุ่นใหม่ต้องปรับตัวทั้งจากเผชิญหน้ากับการไหลบ่าของข่าวสารข้อมูล การมีพื้นฐาน ทักษะด้านสารสนเทศและการสื่อสารที่ดีอันเป็นทักษะที่สำคัญยิ่งในอนาคต เช่น มีความรู้ความสามารถ และการจัดการทั้งในด้านการรู้จักคัดกรอง แยกแยะ เลือกรับข้อมูลความรู้ต่างๆ เป็นต้น

กล่าวคือแนวโน้มสังคมฐานความรู้ต้องการคนรุ่นใหม่ที่มี "พหุความรู้เท่าทัน" (multi-literacy) ทั้งในแง่ทักษะและความรู้เท่าทันข้อมูลข่าวสาร (information literacy) การรู้ทันเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT literacy) การรู้ทันสื่อ (media literacy) มีทักษะในแง่ของการ "มองเห็น" (visual literacy) การ "วิพากษ์เป็น" (critical literacy) การรู้ทันการบริโภค (consumer literacy) ตลอดจนความสามารถใน การจัดการความรู้ (knowledge management) จำนวนมากมหาศาลที่มีอยู่ในสังคมฐานความรู้ยุคใหม่

ตลอดจนการมีจริยธรรมและมีสำนึกต่อสื่อ (media awareness) สำนึกต่อการเป็นผู้บริโภค (consumer awareness) ข้อมูลข่าวสารรวมถึงสิ่งอุปโภคบริโภคในชีวิต (<http://www.media-awareness.ca>)

ขณะเดียวกันในมิติด้านคุณภาพชีวิต พบว่า มีแนวโน้มที่น่าเป็นห่วงซึ่งเกี่ยวกับสวัสดิภาพและความปลอดภัย อาทิ แนวโน้มด้านการบาดเจ็บล้มตายเนื่องจากอุบัติเหตุ ความไม่ปลอดภัยจากการบริโภคอุปโภคสิ่งของที่ไม่มีคุณภาพ การเลี้ยงดูของครอบครัว ปัญหาจากพื้นที่เสี่ยงสิ่งแวดล้อมไม่ปลอดภัย การใช้ชีวิตเสี่ยงและประมาท การเข้าถึงสื่อสมัยใหม่และการคุกคามของสื่อหลากหลาย ความรุนแรงและอาชญากรรม ตลอดจนจากภัยพิบัติทางธรรมชาติ เป็นต้น แต่กระนั้นก็ยังมีการมองว่า แนวโน้มการก้าวสู่สังคมฐานความรู้จะเป็นแรงผลักดันให้มิติด้านคุณภาพชีวิตมีแนวโน้มที่ดีขึ้นได้ในอนาคต

ส่วนแนวโน้มด้านสถานการณ์ครอบครัว ปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรมโดยเฉพาะกระแสความคิดเรื่อง “ปัจเจกนิยม” ได้ส่งผลต่อรูปแบบครอบครัวยุคใหม่ที่มีแนวโน้มการแต่งงานลดลง การหย่าร้างสูงขึ้น อัตราการเกิดลดลง (เป็นปัญหาในประเทศที่มีประชากรน้อย) การอยู่ร่วมกันโดยไม่ได้แต่งงานสูงขึ้น แนวโน้มที่น่าห่วงอีกเรื่องหนึ่งคืออัตราแม่ที่เลี้ยงลูกคนเดียวเพิ่มสูงขึ้นมากในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรม โดยเฉพาะในรอบ 30 ปีที่ผ่านมา ในกลุ่มประเทศ EU-15 ครึ่งเรือนที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกคนเดียวมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกประเทศ (Lehmann and Wirtz, 2004) เมื่อดูจากรายประเทศในกลุ่มยุโรปจะอยู่ในช่วงตั้งแต่ร้อยละ 13-22 ในขณะที่สหรัฐอเมริกา มีอัตราส่วนครอบครัว single parent สูงถึงร้อยละ 26.5 โดยในภาพรวมค่าเฉลี่ยอัตราส่วนครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกคนเดียวใน 10 ประเทศ อยู่ที่ระดับ ประมาณร้อยละ 20 (US Department of Labour, 2003)

ในทางเดียวกัน แนวโน้มครอบครัวของกลุ่มพ่อแม่วัยรุ่นที่มีมากขึ้น มีการคาดการณ์ว่าแนวโน้มพ่อแม่กลุ่มวัยรุ่นจะสูงขึ้นอย่างน่าตกใจ ซึ่งแนวโน้มเหล่านี้ล้วนจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และการดูแลเลี้ยงดูลูกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มของสถานการณียาวชนที่ดูจะมีปัญหามากขึ้นในหลายๆ ประเทศ ทั้งในสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ญี่ปุ่น หรือแม้แต่ประเทศจีน ดังที่ในรายงานของหนังสือพิมพ์ไชน่า เดลี ของจีน รายงานว่า อาชญากรรมจากเยาวชนจีนที่มีการศึกษานับวันจะเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าคดีร้ายแรงอื่นๆ เช่น ช่มชู้ และฆาตกรรมมีแนวโน้มลดลงก็ตาม แต่รายงานระบุว่าสถิติในรอบ 6 เดือนที่ผ่านมา มีคดีปล้น และลักทรัพย์ 253,000 คดี และกว่า 3 ใน 4 ของอาชญากร มีอายุระหว่าง 14-25 ปี ซึ่งการประกอบอาชญากรรมของวัยรุ่นเหล่านี้ พบว่ามีแนวโน้มสูงขึ้น ส่วนหนึ่งมาจากการใช้อินเทอร์เน็ต และการดูแลของพ่อแม่ผู้ปกครองที่ไม่พอเพียง รวมถึงค่านิยมวัตถุของหมู่เยาวชนจีนรุ่นใหม่ เป็นต้น (<http://www.manager.co.th>)

ไม่เพียงแต่อิทธิพลปัจจัยทางสังคมที่มีผลต่อสถานะของครอบครัวแล้ว ปัจจัยทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมยังได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างและความสัมพันธ์ในครอบครัว โดยผลักดันให้พ่อและแม่ต้องมีบทบาททางเศรษฐกิจ แนวโน้มโครงสร้างของครอบครัวใหม่จึงเป็นครอบครัวแบบประกอบ การ คือ พ่อและแม่ประกอบอาชีพทั้งคู่ โดยมีรูปแบบการแบ่งงานตามเพศ มีการกำหนดบทบาทและกิจกรรมครอบครัวด้วย เป็นต้น อย่างไรก็ตามพลวัตเหล่านี้ยังคงอยู่กับความแตกต่างของแต่ละครอบครัว และยิ่งขึ้นอยู่กับบทบาทของแต่ละฝ่ายในการเสริมสร้างความสมบูรณ์ของครอบครัว หรือเรียกได้ว่า แนวโน้มของ “ครอบครัวยุคใหม่” จะขึ้นอยู่กับได้ลักษณะของ “two-worker model” (<http://www.vifamily.ca>)

นอกจากนี้แนวโน้มของโครงสร้างแรงงานใหม่ยังส่งผลกระทบต่อครอบครัวโดยเฉพาะในด้านเพศ วัยของสมาชิกในครอบครัวด้วย ซึ่งคาดว่าภายใน 10-15 ปี การขยายตัวของแรงงานในกลุ่มผู้หญิง เด็ก ผู้พิการและผู้สูงวัยจะมีมากขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงจะก้าวมาเป็นผู้นำในการประกอบการมากขึ้น อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ผลักดันให้ผู้หญิงก้าวมา มีบทบาทในฐานะ “ผู้นำ” ทางสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจยุคใหม่ มีการคาดการณ์ว่า แนวโน้มที่ผู้หญิง เด็กและคนสูงวัยจะได้รับโอกาสทางการศึกษาเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการลงทุนทางการศึกษาในกลุ่มเด็กผู้หญิงที่จะก้าวกระโดดอย่างชัดเจน (<http://www.wfs.org>) และแนวโน้มที่กลุ่มคนเหล่านี้จะมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในสังคมก็มากขึ้นเช่นกัน

อย่างไรก็ดี แนวโน้มดังกล่าวได้เป็นแรงผลักดันให้นานาประเทศหันมาให้ความสำคัญกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางสังคมตลอดจนยุทธศาสตร์สำหรับครอบครัว เช่น การส่งเสริมความสัมพันธ์เกื้อกูลระหว่างโลกการทำงานกับชีวิตครอบครัว และการมีกลไกเช่นศูนย์หรือโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ในการให้การเรียนรู้หรือเตรียมความพร้อมให้แก่พ่อแม่ในการดำเนินชีวิตครอบครัวอย่างมีคุณภาพ นอกจากนี้ยังมีความพยายามแสวงหามาตรการใหม่ๆ ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของครอบครัว เช่น การส่งเสริมให้มีวันลาดูแลลูกหลังคลอดทั้งพ่อและแม่เพื่อไม่ให้ภาคธุรกิจเกิดความรู้สึกว่าเพศหญิงเป็นอุปสรรคของการทำงานเพศเดียว การอนุญาตให้มีวันลาพิเศษ เช่น ลาดูแลบุตร ลาไปร่วมกิจกรรมของโรงเรียนในโอกาสสำคัญๆ ตลอดจนการส่งเสริมให้พนักงานใช้วันลาหยุดงานในช่วงตรงกับโรงเรียนปิดเทอมเพื่อให้มีเวลาอยู่กับลูกมากขึ้น (กระทรวงวัฒนธรรม, 2548 : 27)

โดยภาพรวม ในมิติด้านสังคมและคุณภาพชีวิต จะเห็นได้ว่า อิทธิพลของกระแสสังคมฐานความรู้และเศรษฐกิจการแข่งขันได้เป็นแรงขับให้คนต้องบริโภคข้อมูลความรู้มากขึ้น กระแสปัจเจกนิยมผลักดันให้คนในสังคมอนาคตจะมีความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น (individual) รูปแบบของการสื่อสาร การเรียนรู้ และโครงสร้างการทำงานยุคใหม่ที่อยู่บนฐานของบ้าน (home-based) การทำงานแบบทางไกล และการขึ้นกับตัวบุคคล โดยนัยนี้คนยุคใหม่จึงต้องรู้จักใช้เวลาอย่างคุ้มค่า และใช้ชีวิตอย่างสมดุล กิจกรรมสำหรับเวลาว่าง (leisure) จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับพลเมืองยุคใหม่ ซึ่งแนวโน้มคือ การเรียกร้องให้สมาชิกในสังคมรู้จักใช้เวลาว่างเพื่อการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ครอบครัวและสังคมและใฝ่เรียนรู้ตลอดชีวิต

5) **มิติด้านประชากร** องค์การสหประชาชาติ (2000) คาดการณ์ว่าในปีค.ศ.2028 ประชากรของโลกจะเพิ่มขึ้นเป็น 8,000 ล้านคน และในปีค.ศ.2054 จะเพิ่มเป็น 9 พันล้านคน จากนั้นจะคงที่อยู่ในระดับดังกล่าว ขณะที่นักประชากรศาสตร์บางกลุ่มกล่าวว่า ในอีกสองสามทศวรรษข้างหน้าอาจเกิดเหตุการณ์ที่นำไปสู่ปรากฏการณ์ “ลดแบบฮวบฮาบ” ก็ได้ ซึ่งหากเป็นดังนั้น ก็มีความเป็นไปได้ว่าในปีค.ศ.2050 ประชากรโลกอาจจะมีไม่เกิน 8,000 ล้านคน

ผลพวงจากแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของประชากรโลกที่ตามมาด้วยก็คือ แนวโน้มการเกิดสังคมเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งขยายตัวเร็วขึ้นเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดเมือง พร้อมปรากฏการณ์หรือปัญหาต่างๆ เช่น ความยากจนและการกีดกัน

ในสังคมเมือง การแยกระบบการบริหารจัดการของพื้นที่บางส่วนในเมืองใหญ่ ตลอดจนปัญหาที่ทำหายนาด้านสิ่งแวดล้อมและโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร เป็นต้น (UNESCO, 2000 : 46)

นอกจากนี้ จากการคาดการณ์ในระยะกลางขององค์การสหประชาชาติที่ว่า สถานการณ์ของประชากรโลกกำลังก้าวเข้าสู่วัยชรามากขึ้น โดยในช่วงระหว่างปีค.ศ.1995-2050 จำนวนประชากรที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปีจะลดลงจากร้อยละ 31 เหลือร้อยละ 19 ของประชากรโลกทั้งหมด และจำนวนผู้มีอายุเกิน 60 ปีจะเพิ่มขึ้นอย่างเป็นสัดส่วนต่อกันในช่วงระยะเวลาเดียวกันจากร้อยละ 10 เป็นร้อยละ 22 (UNESCO, 2000)

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากรที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพิ่มขึ้นของผู้สูงอายุได้กลายเป็นแรงผลักดันให้นานาประเทศหันมาให้ความสำคัญของนโยบายและยุทธศาสตร์สำหรับผู้สูงอายุ ดังเช่นในรายงานของ UN Economic Commission for Latin America and the Caribbean ได้ระบุว่าประชากร 1 ใน 4 ของคนลาตินอเมริกากำลังกลายเป็นพลเมืองสูงอายุ ดังนั้นองค์กรดังกล่าวจึงได้เรียกร้องให้ประชาชนหันมาใส่ใจกับแนวโน้มดังกล่าว โดยเฉพาะกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ซึ่งผู้กำหนดนโยบายควรให้ความสำคัญต่อนโยบายการดูแลผู้สูงอายุไว้ ทั้งในแง่การปกป้องสิทธิของผู้สูงอายุ/คนชรา การส่งเสริมการเข้าถึงการทำงาน การศึกษาต่อเนื่องและสิทธิ์ประโยชน์ การดูแลที่ครอบคลุมบ้านญาติเกษียณ การสนับสนุนในเรื่องต่างๆ ที่ครอบคลุมการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุทั้งในด้านการได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายและนโยบายสาธารณะ การส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของกลุ่มผู้สูงอายุ การปรับปรุงสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเพื่อสนองความต้องการและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนชรา เป็นต้น (Futurist,2004)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ท่ามกลางแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และแนวโน้มของผู้สูงอายุที่จะมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ได้ชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการมีนโยบายและยุทธศาสตร์ในการรับมือกับแนวโน้มเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติของการศึกษาที่ต้องให้ความสำคัญกับคนในหลากหลายช่วงอายุตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งนับเป็นประเด็นที่น่าคิดว่าในเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาจะมีแนวทางรองรับกลุ่มเป้าหมายแต่ละวัยอย่างไร โดยเฉพาะกับแนวโน้มที่คนจะเข้าสู่วัยชรามากขึ้น และคนรุ่นใหม่ที่มีอายุยืนยาวมากขึ้น แต่ช่วงวัยเกษียณอายุการทำงานยังคงเฉลี่ยอยู่ที่อายุ 60 ปี ซึ่งน่าคิดว่าคนกลุ่มนี้หลังเกษียณอายุการทำงานจะทำอะไร แล้วการศึกษาจะมีบทบาทอะไรในการเตรียมคนรุ่นใหม่วัยนี้ให้เป็นคนสูงวัยที่มีคุณค่าและมีความสุขกับชีวิตและการอยู่ร่วมกันคนต่างวัยในสังคม

6) **มิติด้านสุขภาพอนามัย** มีแนวโน้มการเจ็บป่วยอันเนื่องมาจากปัจจัยเสี่ยงด้านสารพิษที่มากขึ้น องค์การอนามัยโลกรายงานว่า ในแต่ละปีประชากรโลกเสียชีวิตจากการบริโภคอาหารที่ไม่ปลอดภัยเกือบ 2 ล้านคน หรือเฉื่อยนาที่ละกว่า 3 คน ส่วนใหญ่จะเป็นเด็ก ในขณะที่ประเทศไทยพบว่า มีประชาชนเจ็บป่วยจากการรับประทานอาหารและน้ำที่ปนเปื้อนเชื้อโรคปีละกว่า 1 ล้านราย อีกทั้งยังมีประชาชนที่รับประทานอาหารที่ปนเปื้อนสารอันตรายที่ห้ามใช้ในอาหาร และต้องเผชิญกับความเจ็บป่วย โดยเฉพาะกับโรคมะเร็งที่มีแนวโน้มมากขึ้น ซึ่งแต่ละปีมีผู้เสียชีวิตจากโรคนี้นี้ประมาณ 40,000 ราย (<http://www.phrathai.net>) สถานการณ์ดังกล่าวยังเกี่ยวพันไปถึงการบริโภคที่ต้องเสี่ยงต่อโรคภัย

ไข้เจ็บต่างๆ ด้วย การกินเสี่ยงป่วย และอยู่เสี่ยงโรค เช่น โรคเบาหวานที่เป็นอีกกรณีหนึ่งที่เป็นผลพวงมาจากวิถีการบริโภค โดยเฉพาะโรคเบาหวานประเภท 2 กำลังเพิ่มมากขึ้นทั่วโลก อย่างน้อยคนจำนวน 177 ล้านคนทั่วโลกถูกคิดว่าจะเป็นโรคเบาหวานไม่แบบใดก็แบบหนึ่ง และจำนวนดังกล่าวนี้คาดว่าจะเพิ่มขึ้นเท่าตัวในปี 2030 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกับชาวเอเชีย เช่นเดียวกับปัญหาโรคอ้วนที่มีการคาดการณ์ว่า ในอนาคตอีก 10-20 ปีข้างหน้า ผลกระทบจากโรคอ้วนจะสร้างความสูญเสียมากกว่าผู้ป่วยด้วยโรคเอดส์ (<http://www.thairath.co.th>)

นอกจากนี้แนวโน้มการเสียชีวิตจากการระบาดของไวรัสสายพันธุ์ต่างๆ เช่น ไวรัสไข้หวัดนก ไวรัสเอดส์ หรือแม้แต่โรคโปลิโอ ก็ดูเป็นสิ่งที่น่าวิตกเช่นกัน ในรายงานโรคโปลิโอ มีการมองไปในอนาคตว่า อาจเป็นไปได้ว่าจะมีการเกิดไวรัสสายพันธุ์ใหม่ๆ เพิ่มมากขึ้น หรืออาจมีผู้ก่อการร้ายที่หันมาใช้เชื้อไวรัสชนิดเป็นอาวุธ ซึ่งหากเกิดขึ้นจริงก็นับว่าเป็นเรื่องที่น่าสะพรึงกลัวอย่างยิ่ง (<http://www.manager.co.th>)

ส่วนแนวโน้มการบาดเจ็บล้มตายอันเนื่องมาจากปัจจัยเสี่ยงด้านพฤติกรรมเสี่ยง เช่น การสูบบุหรี่นั้น องค์การอนามัยโลก ระบุว่าเอเชียมีผู้สูบบุหรี่ถึงครึ่งหนึ่งของจำนวนผู้ติดบุหรี่ทั่วโลก 1,400 ล้านคน โดยแต่ละวัน มีวัยรุ่นสมัครใจลองสูบบุหรี่เพิ่มขึ้นถึง 50,000 คน (<http://www.manager.co.th>) นอกจากนี้รายงานวิจัยจากองค์การอนามัยโลกยังระบุว่า อัตราการเสียชีวิตจากโรคที่เกิดจากปัจจัยเสี่ยง เช่น การสูบบุหรี่ การดื่มสุรา และอุบัติเหตุ ของประเทศไทยอยู่ในระดับที่สูงกว่าประเทศพัฒนาแล้วถึง 2 เท่าครึ่ง คือ 1 ใน 4 ของผู้ชายไทยอายุระหว่าง 15-59 ปี หรือประมาณ 5 ล้านคน จาก 20 ล้านคน จะมีชีวิตอยู่ไม่ถึง 60 ปีเพราะโรคเหล่านี้ ซึ่งรวมไปถึงแนวโน้มการเกิดอุบัติเหตุต่างๆ ที่ทวีความรุนแรงขึ้นด้วย

รายงานจากองค์การอนามัยโลก (WHO) ยังระบุอีกด้วยว่า ในปีพ.ศ.2533 คนตายจากอุบัติเหตุอยู่ในอันดับ 9 ของผู้เสียชีวิตทั่วโลกที่เกิดจากโรคร้ายและการบาดเจ็บอื่นๆ แต่คาดว่าในปีพ.ศ.2563 การตายจากอุบัติเหตุจะขึ้นมาเป็นอันดับ 3 รองจากโรคหัวใจและโรคเครียด ในขณะที่คนป่วยตายจากโรคเอดส์อยู่ในอันดับ 10 และคนตายจากสงครามอยู่ในอันดับ 8 กล่าวอีกนัยก็คือแต่ละวันทั่วโลกมีคนบาดเจ็บจากอุบัติเหตุบนท้องถนน 1,400,000 คน ตายวันละ 3,000 คน พิการตลอดชีวิต 15,000 คน ความสูญเสียที่เกิดขึ้นถ้าคิดเป็นตัวเงินที่มีการคำนวณว่าจะสูญเสียอย่างน้อย 520 พันล้านดอลลาร์สหรัฐทั่วโลก ถ้าแนวโน้มยังเป็นเช่นนี้ คาดว่าในปีพ.ศ.2563 คนตายและพิการตลอดชีวิตจากอุบัติเหตุบนท้องถนนจะเพิ่มถึงร้อยละ 60 ซึ่งประเทศพัฒนาที่ร่ำรวยแล้วการบาดเจ็บล้มตายอาจจะน้อยลง แต่ประเทศกำลังพัฒนาจะมีคนบาดเจ็บล้มตายจากอุบัติเหตุบนท้องถนนเพิ่มขึ้น (www.the-thainews.com) ซึ่งเป็นเหตุผลที่องค์การอนามัยโลกเรียกร้องให้นานาประเทศหันมาสนใจเรื่องอุบัติเหตุบนท้องถนนมากขึ้น

กล่าวก็คือ ในมิติสุขภาพอนามัยที่ดูมีแนวโน้มที่น่าเป็นห่วงมากขึ้น ซึ่งกลายเป็นแรงขับให้เรื่องของสุขภาพอนามัยเป็นเรื่องสำคัญระดับโลก ส่งผลกระทบต่อมิติวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้มีแนวโน้มที่พยายามคิดค้นยาและนวัตกรรมต่างๆ เพื่อเสริมสร้างสุขภาพอนามัย มีการค้นคว้าแม้กระทั่งการผลิตยาฉลาดมาเพื่อลดความโง่ เช่น ข้อมูลจากนักวิจัยทางการแพทย์ที่รายงานในวารสาร Futurist (March-April, 2004) ระบุว่า ยาฉลาดจะเข้าสู่ตลาดในปีหน้าที่มีความสามารถจะเพิ่มฉลาดได้ถึง

ร้อยละ 20 โดยคนที่กินยาเข้าไป อ่านและเข้าใจหลักการได้ชัดเจนง่ายขึ้น แก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ได้มากกว่า เรียนรู้มากกว่า จำได้ดีสำหรับสิ่งที่ได้เรียนรู้ ถ้าไม่ชอบผลจากยา ก็สามารถหยุดการใช้และคืนสู่สภาพเดิม ซึ่งขณะนี้กำลังสำรวจความสนใจของประชาชนต่อการใช้/ไม่ใช้ยาดังกล่าวอยู่ และแนวโน้มยังมีการพัฒนาขนาดลดให้มีประสิทธิภาพเพิ่มความฉลาดได้สูงขึ้น (Futurist, 2004) ส่วนในมิติทางสังคมวัฒนธรรมก็มีความพยายามส่งเสริมณรงค์ความรู้และค่านิยมในเรื่องการดูแลสุขภาพ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดูแลตนเอง (self-care) การดูแลเด็ก (child-care) การดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ (elderly care) ซึ่งรวมไปถึงระบบเสริมสร้างสุขภาพสาธารณะ และสมรรถภาพบุคคลในภาพรวมด้วย

7) **มิติด้านสิ่งแวดล้อม** ผลกระทบจากการเพิ่มปริมาณประชากรมนุษย์ ได้ส่งผลให้เกิดปัญหามากมายต่อโลกและสิ่งมีชีวิต แนวโน้มของวิกฤตการณ์มลภาวะสิ่งแวดล้อม การขาดแคลนน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานดูรุนแรงขึ้น ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษได้กลายเป็นปัญหาระดับโลกที่บั่นทอนชีวิตพลโลกอย่างน่าวิตก ตัวอย่างเช่น มีการคาดการณ์ว่า คนอเมริกา 64,000 คนตายไปในแต่ละปีเนื่องจากโรคเกี่ยวกับหัวใจและปอด ซึ่งเป็นผลมาจากการหายใจเอาฝุ่นละอองเข้าไป คนจำนวน 1 ล้านคนทุก ๆ ปีเสียชีวิตจากการเผชิญภาวะดังกล่าว เป็นต้น

วิกฤตการณ์ด้านการบริโภคน้ำหรือใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ก็กำลังเป็นปัญหาที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นด้วย ปัจจุบันประชากรเกือบ 2 แสนคนที่ต้องเผชิญกับการขาดแคลนน้ำ และในจำนวนนี้จะเพิ่มขึ้นมากกว่า 3 แสนคนใน 25 ปี ข้างหน้า ทั้งนี้วิกฤตการณ์ขาดแคลนทรัพยากรน้ำกำลังเป็นปัญหาที่นำไปสู่ความขัดแย้งแย่งชิงทรัพยากรน้ำในระดับโลกด้วย ตัวอย่างเช่น นักวิจัยแห่งมหาวิทยาลัย Linkoping ได้รายงานถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าวไว้ว่า ขณะนี้ภูมิภาคตะวันออกกลางกำลังประสบกับความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มแม่น้ำจอร์แดนที่เป็นแหล่งน้ำสำคัญที่ประชากรในเขตประเทศอิสราเอล ปาเลสไตน์ และจอร์แดน ซึ่งประเทศเหล่านี้ใช้น้ำดังกล่าวทั้งในการอุปโภคและบริโภค นอกจากนี้แนวโน้มของประชากรที่จะเพิ่มจำนวนสูงขึ้นย่อมมีผลต่อการแย่งชิงน้ำด้วย ซึ่งยังไม่รวมถึงปัญหาวิกฤตการณ์ขาดแคลนน้ำมันเพื่อการบริโภคตามความต้องการของโลก

ส่วนในเรื่องของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ องค์การสหประชาชาติได้มีการคาดการณ์ว่า ปัจจุบันสายพันธุ์ของสัตว์ต่างๆ ประมาณ 50,000 สายพันธุ์กำลังสูญหายไปทุกปี นอกจากนี้ในประเทศอินโดนีเซียยังพบความสูญเสียด้านธรรมชาติจากแนวปะการังที่ร้อยละ 70 ตายหรือกำลังตาย ทำให้เศรษฐกิจของอินโดนีเซียสูญหายไปประมาณ 500,000-800,000 ดอลลาร์สหรัฐในทุกๆ ปีต่อ 1 ตารางไมล์ (Futurist, 2003)

แนวโน้มเรื่องของการเพิ่มปริมาณขยะก็เป็นเรื่องที่น่ากังวล มีการคาดการณ์ว่าในอนาคตคำว่ารีไซเคิลอาจจะใช้ไม่ได้อีกต่อไป ปัจจุบันชาวอเมริกันผลิตขยะคนละ 4.4 ปอนด์ต่อวัน เป็นจำนวนถึง 2 เท่าจากที่เคยมีมาในยุคก่อน และในหลายๆ ส่วนของโลกการพัฒนาภาคอุตสาหกรรมก็จะเผชิญกับปัญหาขยะล้นเมืองด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งขยะอิเล็กทรอนิกส์ (e-waste) ที่เป็นขยะอันตรายซึ่งมีแนวโน้มจะเพิ่มปริมาณมากขึ้นอย่างน่าตกใจ

นักวิทยาศาสตร์ทั่วโลกยอมรับว่า โลกในยุคปัจจุบันอยู่ในขีดขั้นเสี่ยงสมดุล เพราะแบบแผนการเพิ่มปริมาณประชากรมนุษย์ที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็วตรงกันข้ามกับปริมาณทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่

ดังนั้นการแก่งแย่งแข่งขันและช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติ จึงปรากฏให้เห็นได้บ่อยครั้งในสังคมโลกยุคปัจจุบัน (<http://ftp.spu.ac.th>) ปัญหาวิกฤตด้านทรัพยากรที่นับวันจะรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ นี้เองได้กระตุ้นเตือนให้คนยุคใหม่ต้องเรียนรู้ที่ต้องการการจัดการทรัพยากรที่ดี โดยนัยนี้นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นความยั่งยืนจึงเป็นโจทย์ท้าทายสำหรับโลกในยุคปัจจุบันและอนาคต

8) **มิติด้านสุขภาวะทางจิตวิญญาณ** ในโลกยุคใหม่เรื่องของสุขภาวะทางจิตวิญญาณ (spiritual) และศาสนา (region) ได้กลายเป็นเรื่องสำคัญ แนวโน้มของกระแสศรัทธาต่อศาสนาในหลายประเทศได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่นประเทศเวียดนาม ผลพวงจากการให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องกลับทำให้ประชาชนรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย ผลการสำรวจความคิดเห็นคนงานในเมืองฮานอยและในเขตอื่นๆ ในประเทศเวียดนาม โดย Monique Selim นักมานุษยวิทยา พบว่า ชาวเวียดนามจำนวนมากหันกลับไปนับถือความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งเคยถูกห้ามจากประเทศฝรั่งเศสและอเมริกาที่มალ่าอาณานิคม แต่ปัจจุบันศาสนากลับเป็นสัญลักษณ์แห่งความหวัง และการปลดปล่อยชีวิตให้เป็นอิสระในทัศนะของชาวเวียดนาม และยังถือว่าศาสนาเป็นเสาหลักสำคัญที่นำไปสู่การสร้างสัมพันธภาพ สังคมสันติสุข อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และทางออกของความมั่นคงทางสังคมและความผาสุกของประเทศเวียดนามด้วย (Futurist,2004)

นอกจากนี้ ในกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมหรือกลุ่มประเทศมหาอำนาจ ที่แม้ปัจจุบันจะปฏิบัติกิจด้านศาสนาตกลง แต่ความสนใจด้านจิตวิญญาณกลับมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น มีการวิจัยค้นคว้าถึงความสำคัญของ "ศาสนา" และ "จิตวิญญาณ" เพื่อการเยียวยาชีวิตมากขึ้น เช่น สถาบัน The Celebrate Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-IV) ได้รวมการวินิจฉัยเกี่ยวกับปัญหาของศาสนาและจิตวิญญาณเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการวินิจฉัยของสถาบันของตน หรือในวารสาร American Medical Association ที่ได้เน้นความสำคัญของศาสนาและจิตวิญญาณ ในการตัดสินใจด้านการรักษาต่อผู้ป่วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ป่วยในระยะสุดท้าย (<http://www.ha.or.th>) นอกจากนี้ในเอกสารบทความทางวิชาการเรื่อง "ความต้องการด้านจิตวิญญาณของผู้ป่วยที่กำลังสิ้นใจ" ของบาทหลวง Arnaldo Pangrazzi (<http://www.ha.or.th>) ที่ได้ศึกษาค้นคว้าถึงความสำคัญของจิตวิญญาณและความเชื่อด้านศาสนาที่มีบทบาทต่อความเจ็บป่วย โดยพบว่ามันกี่ยวข้องจำนวนมากไม่น้อยที่หันมาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว ตัวอย่างเช่น Terry Gall (2003) ได้รายงานถึงการศึกษาวิจัยของตนและได้กล่าวย่ำว่า ศาสนามีบทบาทอย่างมากในการลดความซึมเศร้าและความวิตกกังวลในผู้ป่วยลง และยังช่วยเพิ่มเติมความพึงพอใจที่แท้จริงของบุคคล ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ด้านมิติสังคมให้แข็งแกร่ง ช่วยรักษาสุขภาพและช่วยบรรเทาปัญหาต่างๆ ทางร่างกาย ช่วยลดการติดสุราและช่วยบรรเทาปัญหาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล

ผลการศึกษาวิจัยจากมหาวิทยาลัย Michigan บางชิ้นก็ได้ตอกย้ำความสำคัญในเรื่องจิตวิญญาณเพื่อการเยียวยาอย่างชัดเจน ตัวอย่างงานวิจัยชิ้นหนึ่งที่ได้ทำการศึกษาในสตรีที่เป็นโรคมะเร็งจำนวน 108 ราย พบว่าร้อยละ 93 ของผู้ป่วยที่ความเชื่อด้านศาสนาสามารถช่วยให้เขาเหล่านั้นมีความหวังได้และ พบว่า ผู้ป่วยหญิงร้อยละ 49 กลายเป็นผู้ที่เคร่งศาสนามากยิ่งขึ้นซึ่งเป็นผลมาจากความเจ็บป่วย และไม่มีผู้ป่วยคนใดที่สูญเสียความเชื่อทางศาสนาหรือกลายเป็นบุคคลที่เคร่งศาสนา

น้อยลง (Roberts, Brown, Elkins and Larson, 1997) นอกจากนี้จากศึกษาวิจัยอีกฉบับหนึ่งที่สนับสนุนโดย American Cancer Society (Johnson, 1991) ยังรายงานว่าร้อยละ 85 ของผู้ป่วยที่ได้ตอบแบบสอบถามมองว่า ศาสนามีส่วนช่วยพวกเขาให้เผชิญหน้ากับความเจ็บป่วยอย่างดี และผลการศึกษาวิจัยจาก Medical University of Duke (King and Buhwick, 1994) ก็ย้ำอีกด้วยว่าศาสนามีส่วนช่วยให้ผู้ป่วยเผชิญหน้ากับความเจ็บป่วยได้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ข้อมูลในเอกสารยังได้ย้ำถึงความสำคัญของการให้คุณค่าศาสนาและจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นบ่อเกิดที่มนุษย์สามารถรับพลังกำลังแรงบันดาลใจและความหวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในขณะที่ยามที่มนุษย์กำลังทุกข์ทรมาน (<http://www.ha.or.th>)

กล่าวโดยสรุปคือ ด้วยปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนผลกระทบทางเศรษฐกิจ และจากกระแสวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ รวมถึงแนวโน้มความขัดแย้งและวิกฤตการณ์ต่างๆ ที่รุนแรงขึ้น ได้ส่งผลให้เรื่องของศาสนาและจิตวิญญาณเป็นกระแสที่มีแนวโน้มจะพุ่งสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ด้วยเชื่อว่าพลังของศาสนาและจิตวิญญาณจะช่วยให้มนุษย์รอดพ้นจากภาวะวิกฤตและพบกับสันติสุขอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ตาม จากที่กล่าวมานั้น ยังมีการคาดการณ์อีกด้วยว่าแนวโน้มต่างๆ ของโลกในทศวรรษหน้าไม่เพียงแต่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากภายในสังคมแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในอนาคตทั้งในทางบวกและทางลบมากยิ่งขึ้นด้วย ดังที่งานวิจัยจำนวนมากได้กล่าวไว้ การคาดการณ์ขององค์กร Viva Network Together For Children (2001) ในสถานการณ์ด้านเด็กและเยาวชนในทศวรรษหน้า ได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเด็ก อาทิ

- **แนวโน้มผลกระทบด้านจิตวิญญาณ** สภาพแวดล้อมทางสังคมและกระแสวัฒนธรรมได้ส่งผลกระทบต่อจิตวิญญาณเด็ก ซึ่งเป็นเงื่อนไขให้เด็กรุ่นใหม่ต้องต่อสู้กับความชั่วร้าย และค้นหาพลังทางจิตวิญญาณเพื่อยืนหยัดในโลกวันข้างหน้า

- **แนวโน้มพลวัตของคนยุคใหม่** ซึ่งกระแสมนุษย์นิยมและสิทธิมนุษยชนได้ผลักดันให้เด็กและเยาวชนลุกขึ้นเรียกร้องการปกป้องสิทธิตนเอง ทั้งจากการถูกล่วงละเมิดและป้องกันความรุนแรง รวมถึงการใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีคุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

- **แนวโน้มเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและการสื่อสารโลก** แรงผลักดันทางเศรษฐกิจซึ่งทำให้เด็กต้องก้าวสู่การเป็นแรงงานรุ่นใหม่เร็วขึ้น ได้กลายเป็นเงื่อนไขเรียกร้องให้เด็กยุคใหม่ต้องมีความรู้ความสามารถและมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น เช่น ความฉลาดในใช้เทคโนโลยี ทักษะในการประกอบการหรือปฏิบัติ หรือจริยธรรมการสื่อสาร

- **แนวโน้มของอัตลักษณ์และการให้นิยามชีวิตของเด็กรุ่นใหม่** ผลกระทบของโลกาภิวัตน์และสังคมยุคไซเบอร์ได้นำเด็กไปสู่โลกเสมือนและมายาภาพมากขึ้น แนวโน้มนี้ได้เรียกร้องให้เด็กรุ่นใหม่ต้องค้นหาอัตลักษณ์และให้นิยามที่ต่อการดำเนินชีวิตที่ดีและเป็นบุคคลที่พึงประสงค์สำหรับสังคมด้วย

- **แนวโน้มการเรียกร้องการสร้างสังคมใหม่** ที่ให้หลักประกันคุณภาพชีวิตและอนาคตที่ดีกว่า ทั้งในแง่สุขภาวะของชีวิตเด็กโดยรวมและในแง่ของสุขภาวะทางสังคมวัฒนธรรม แนวโน้มนี้ได้เรียกร้องยุทธศาสตร์การพัฒนาทั้งในระดับโลกและระดับประเทศที่สมดุล และเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็ก เพื่อสร้างสังคมที่พึงประสงค์เป็นรากฐานชีวิตเด็กในอนาคต

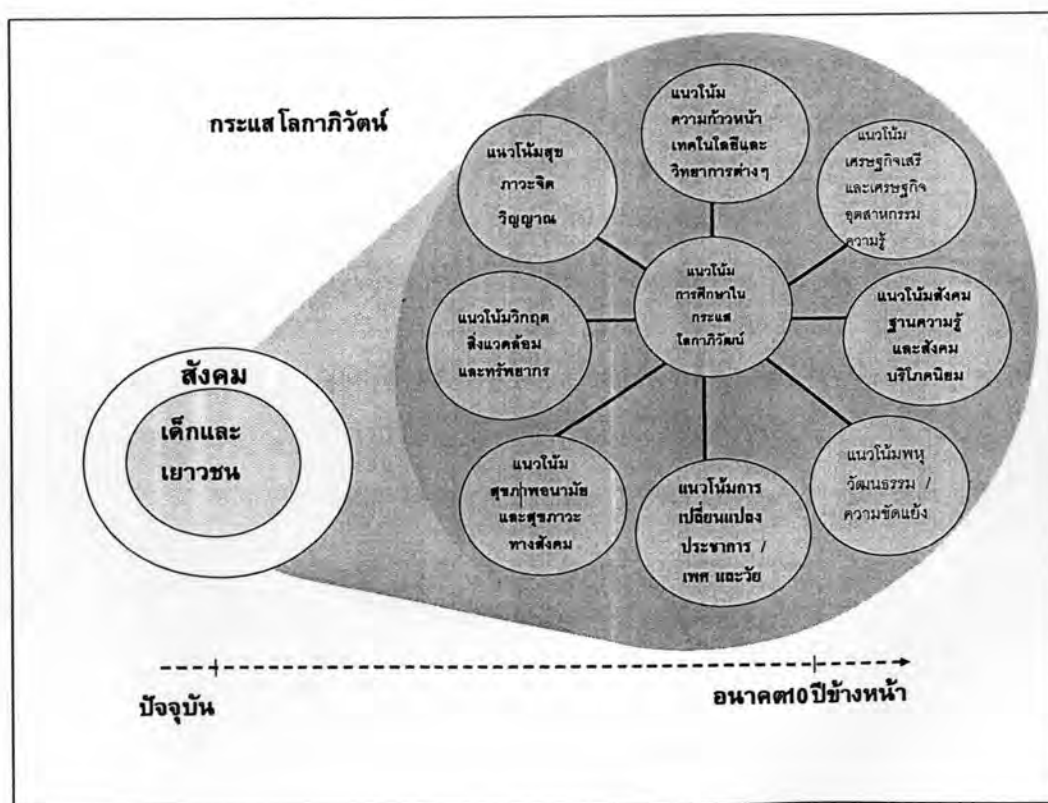
• **แนวโน้มช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจน**ที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในประเทศต่าง ๆ ทั้งในด้านโอกาสการเข้าถึงความรู้และการได้รับการปกป้องดูแลอย่างทั่วถึง รวมถึงแนวโน้มช่องว่างระหว่างกลุ่มประเทศเหนือและประเทศใต้ (North-South country) ซึ่งชี้ว่าเด็กในกลุ่มประเทศใต้จะได้รับผลกระทบจากความยากจนมากยิ่งขึ้น ทั้งในแง่การขาดโอกาสในการเข้าถึงความรู้ ความอดอยากและการอยู่รอดปลอดภัย

• **แนวโน้มความรุนแรงและความขัดแย้งในด้านต่าง ๆ** ไม่ว่าจะเป็นด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมหรือชาติพันธุ์ ความขัดแย้งทางสังคม และการต่อสู้แข่งขันด้านต่าง ๆ ที่นับวันจะทวีมากขึ้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนอันมีแนวโน้มเป็นนักต่อสู้กับความขัดแย้ง เพื่อหาทางออกที่ดีกว่าให้ชีวิต หรือไม่ก็กลายเป็นนักทำลายล้างที่ใช้ความรุนแรงเพื่อชัยชนะของตน

• **แนวโน้มผลกระทบจากความไม่สมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร** โดยเด็กจะได้รับผลกระทบจากการเข้าถึงทรัพยากรที่มีจำกัด นอกจากนี้แนวโน้มผู้สูงอายุที่มากขึ้นมีผลต่อการขยายตัวด้านพื้นที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงใหญ่และแบ่งสรรพื้นที่เด็ก จำนวนประชากรหญิงที่มีแนวโน้มมากกว่าประชากรชายที่โยงไปกับการต้องการการศึกษาสำหรับเด็กผู้หญิงเพื่อการดำเนินชีวิตและมีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นต้น

จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า ผลพวงของโลกาภิวัตน์ และพลวัตด้านต่าง ๆ ได้ชี้ให้เห็นแนวโน้มสำคัญ ๆ ที่คาดว่าจะส่งผลกระทบต่อทั้งในทางบวกและลบแก่เด็กและเยาวชนในหลายด้าน ในทางเดียวกันแนวโน้มเด็กและเยาวชนเหล่านี้ ยังสะท้อนให้เห็นแนวโน้มปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมที่คาดว่าจะเกิดขึ้นตามมาอีกด้วยเช่นกัน

แผนภาพที่ 16 สรุปแนวโน้มสำคัญในทศวรรษหน้า

1.2 แนวโน้มด้านการศึกษาในทศวรรษหน้า

แนวโน้มด้านการศึกษาได้แปรเปลี่ยนไปด้วยนัยที่หลากหลายภายใต้แรงขับเคลื่อนของแนวโน้ม “สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้” (knowledge-based economic sociality) โดยการศึกษาได้กลายเป็น ยุทธศาสตร์สำคัญของการพัฒนา และนำไปสู่ความเคลื่อนไหวด้านการปฏิรูปการศึกษาที่เกิดขึ้นทั่วโลก ดังเห็นได้จากรายงานเรื่องการปฏิวัติการเรียนรู้ (The Learning Revolution) ซึ่ง Gordon Dryden และ Jeannette Vos (1977) ได้กล่าวถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลง 15 ประการหลักที่ผลต่อรูปแบบชีวิตของ มนุษย์โลกในอนาคตและนำไปสู่การปฏิวัติการเรียนรู้ อาทิ แนวโน้มด้านการก้าวสู่ยุคสารสนเทศ แนวโน้มของยุคแห่งการให้ความสำคัญกับเวลาว่าง แนวโน้มการเปลี่ยนรูปแบบการทำงาน แนวโน้ม ความก้าวหน้าทางองค์ความรู้ประสาทวิทยาศาสตร์หรือด้านสมอง แนวโน้มเรื่องยุคแห่งการเรียนรู้และ ทำด้วยตัวเอง และความเป็นปัจเจกบุคคล แนวโน้มแห่งการตื่นตัวด้านประชากร เป็นต้น

ขณะที่ Bill Gates ผู้สร้างบริษัทไมโครซอฟ ได้กล่าวถึงแนวโน้มการศึกษาในอนาคตในงาน เขียนเรื่อง “เส้นทางสู่อนาคต” (The Road Ahead) (William Gates, 1995 อ้างถึงใน นพดล เวทสวัสดิ์, 2541 : 288) ว่า

“การศึกษาที่เน้นทักษะในการแก้ปัญหาจะทวีความสำคัญยิ่งกว่าที่เคยเป็นมาในโลกที่กำลัง เปลี่ยนแปลง การศึกษาเป็นการเตรียมการที่ดีที่สุดเพื่อให้สามารถปรับตัวได้ เมื่อภาวะเศรษฐกิจ เปลี่ยนไป ผู้คนและสังคมที่ได้รับการศึกษาที่เหมาะสมมีแนวโน้มจะทำได้ดีที่สุด ค่าบริการที่สังคม ต้องจ่ายเพื่อทักษะจะสูงขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้นสิ่งที่ผมจะแนะนำก็คือ การได้รับการศึกษาที่ดี และการ เรียนรู้เพิ่มเติมต่อไป ค้นหาความสนใจและทักษะใหม่ๆ ไปตลอดชีวิต”

มากกว่านั้น Bill Gates ยังกล่าวอีกด้วยว่า

“นักการศึกษาที่เหมือนกับคนในแวดวงเศรษฐกิจจำนวนมากวันนี้ ตรงที่จะเป็นผู้ทำให้การทำงานง่าย ขึ้น และเช่นเดียวกับผู้ปฏิบัติงานอื่นๆ นักการศึกษาจำเป็นต้องปรับตัวแล้วปรับตัวเล่าให้สอดคล้องกับ เทคโนโลยีที่เปลี่ยนไป อย่างไรก็ดี ข้อแตกต่างจากมืออาชีพบางสาขาก็คือ อนาคตของนักการศึกษา ดูจะสดใสเอามากๆ เมื่อการคิดค้นใหม่ๆ ทำให้มาตรฐานการดำรงชีวิตดีขึ้น มักจะมีการเพิ่มสัดส่วน ของกำลังคนด้านการศึกษายู่อเสมอ นักการศึกษาผู้มุ่งเทพลังงานและนำความคิดสร้างสรรค์มาสู่ชั้น เรียนจะพบกับความเจริญรุ่งเรือง เช่นเดียวกับครูที่มีสัมพันธ์อันดีกับเด็ก ๆ เพราะเด็กนักเรียน อยากจะเข้าเรียนในชั้นของครูที่พวกเขาเห็นว่าเอื้ออาทรอย่างจริงจัง” (William Gates, 1995 อ้างถึง ใน นพดล เวทสวัสดิ์, 2541 : 215)

อย่างไรก็ตาม จากการสังเคราะห์แนวโน้มด้านการศึกษา พบว่า มีแนวโน้มที่มีนัยต่อการปฏิรูป การศึกษาและการเรียนรู้หลายประการ ได้แก่ (อมรวิรัช นาคกรทรรพ, 2546)

- การเป็นสังคมความรู้ (learning society) กระแสทั่วโลกชี้ว่าโครงสร้างการผลิตที่ซับซ้อน และฟังก์เทคโนโลยีมากขึ้นตลอดเวลาทำให้แรงงานยุคใหม่ต้องมีความรู้ ทักษะ และความสามารถใน การแก้ปัญหาสูงขึ้น
- การศึกษาเพื่อกลุ่มเป้าหมายกว้าง (mass education) ความต้องการการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของคนทุกเพศทุกวัยทุกอาชีพจะค่อยๆ เปลี่ยนโรงเรียนให้เป็นศูนย์สรรพวิทยาการของชุมชนที่

มีกิจกรรมการเรียนรู้หลากหลายและมีระบบเทียบโอนที่ตีระหว่างการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย เพื่อให้คนสามารถเล่าเรียนต่อยอดไปได้จนเต็มศักยภาพ

- การเรียนรู้จากทุกที่ทุกเมื่อ (education on-demand) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศจะช่วยให้โรงเรียนสามารถหยิบยื่นประโยชน์จากการศึกษาไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่กว้างขึ้น เร็วขึ้น จนไปสู่ทุกที่ทุกเมื่อ (anytime-anywhere learning) ในอนาคตอันใกล้ การเรียนรู้และการพัฒนาเทคโนโลยีในทศวรรษต่อไปจะขึ้นกับความเป็นไฮเทคของนวัตกรรมที่หลากหลาย (digital library network / portable multimedia communication / high speed computer / voice-operated computer / translation technology)

- การมีนักจัดการแบบมืออาชีพ (professionalism) ความคาดหวังและการตรวจสอบจากสังคม ประกอบกับทรัพยากรที่รัดตัวจะกดดันให้การบริหารการศึกษาต้องคุ้มค่าคล่องตัว ด้วยนักบริหารจัดการที่อิงแบบธุรกิจที่ไม่มุ่งกำไรมากขึ้น

- การศึกษาเพื่อเยียวยาสังคม (social illness) อาการเจ็บป่วยทางสังคม การทำร้ายประหัตประหารกัน ความเครียดในชีวิตสมัยใหม่ ทำให้เรื่องคุณธรรมจริยธรรม และความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณกลายเป็นโจทย์ใหญ่ต่อไปของการศึกษาทุกระดับ

- การศึกษาเพื่อตัวตนทางวัฒนธรรมและการดูแลตนเองของชุมชน กระแสการผสมผสานทางวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ (localization vs globalization) ประกอบกับการรู้เท่าทันข่าวสารข้อมูลและการมีอำนาจปกครองตนเองมากขึ้น จะทำให้ชุมชนเรียกร้องและแสดงความมีตัวตนทางสังคมวัฒนธรรม และการเมืองมากขึ้น

แนวโน้มดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่าไม่เพียงแต่กระบวนการศึกษาที่จะเปลี่ยนไป หากแต่ยังสะท้อนถึงโฉมหน้าใหม่ของการเรียนรู้ในอนาคตด้วย

กล่าวคือ แนวโน้มของการศึกษายุคใหม่จึงเป็นการศึกษาในหลายรูปแบบ แต่จุดเน้นสำคัญอยู่ที่การเสริมสร้างความรู้และทักษะอันพึงประสงค์แก่เยาวชนอันเป็นทักษะหรือความรู้ที่จำเป็นต่อการประสบความสำเร็จในโลกอนาคตที่เต็มไปด้วยการแข่งขันอย่างเข้มข้น ในรายงานเรื่อง Partnership for 21st Century Skills โดยที่ประชุมสมัชชาว่าวระหว่างภาคการศึกษา ภาคธุรกิจ และภาคเทคโนโลยี ซึ่งได้รายงานถึงผลการสำรวจความเห็นของฝ่ายต่างๆ และนักการศึกษา นักธุรกิจอุตสาหกรรม นักเทคโนโลยี เกี่ยวกับทักษะที่พึงประสงค์ที่บุคคลในอนาคตพึงมีว่า ความรู้ ความเข้าใจและทักษะที่สำคัญๆ สำหรับคนยุคใหม่ ได้แก่ ความรู้และความตระหนักเกี่ยวกับบริบทปัญหาของโลก เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิทธิมนุษยชน เป็นต้น ซึ่งคนรุ่นใหม่ควรมีพื้นฐานความเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ที่จะช่วยให้สามารถเข้าไปทำงานในบริบทที่ต่างสังคม ต่างวัฒนธรรมได้ง่ายขึ้น คือเรียกร้องให้คนรุ่นใหม่ต้องมีทักษะประชาสังคม (civic literacy) เพื่อการสร้างสังคมที่เข้มแข็งจากระดับชุมชนรากหญ้าถึงระดับประเทศ

นอกจากนี้การศึกษาสำหรับคนรุ่นใหม่ยังควรส่งเสริมให้มีความรู้และทักษะด้านเศรษฐศาสตร์การเงิน และการทำธุรกิจ โดยเฉพาะความรู้ด้านการจัดการการเงิน (financial literacy) ที่จะมี ความสำคัญยิ่งขึ้นในโลกที่จะมีการสร้างตลาดทุน และการเข้ามามีส่วนร่วมลงทุนของปัจเจกบุคคลในตลาดหลักทรัพย์หรือตลาดทุนเหล่านั้นมากยิ่งขึ้น มากกว่านั้น คนรุ่นใหม่ควรมีทักษะการคิดในระดับสูง

หรือความคิดเชิงระบบและการคิดเชิงวิเคราะห์สังเคราะห์ที่ดียิ่งขึ้น รวมทั้งทักษะในการแก้ปัญหาเพื่อเผชิญกับสภาวะการทำงานในโลกสมัยใหม่ที่เต็มไปด้วยข้อมูลข่าวสารที่สลับซับซ้อนยิ่งขึ้น และท้ายที่สุดรายงานได้เน้นย้ำความจำเป็นที่คนรุ่นใหม่ต้องมีทักษะมนุษย์สัมพันธ์และทักษะการควบคุมตนเองที่ดียิ่งขึ้นกว่าเดิมภายใต้บริบทของสังคมยุคใหม่ที่ผู้คนถูกเทคโนโลยีทำให้ห่างเหินและมีปฏิสัมพันธ์ตัวต่อตัวกันน้อยลง รวมทั้งการที่โลกสมัยใหม่จะเต็มไปด้วยความฟุ้งเพื่อสะดวกสบายและทำให้คนหลงติดอยู่กับวัตถุและการบริโภคได้ง่ายดายยิ่งขึ้น (Education Week, 24 มิถุนายน 2548) ซึ่งในรายงาน Partnership for 21st Century Skills ยังได้มีการสำรวจแบบอย่างที่ดีของนวัตกรรมการสอนเพื่อส่งเสริมทักษะต่างๆ เหล่านี้ในเยาวชนโดยฝีมือของโรงเรียนต่างๆ ในสหรัฐอเมริกา และในประเทศอื่นๆ นอกจากนี้รายงานนี้ยังได้มีการเสนอให้มีการพัฒนาระบบการวัดประเมินผลทักษะเหล่านี้ให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้นในระบบการศึกษาของสหรัฐฯ อีกด้วย

ในส่วนของประเทศไทยเอง แนวโน้มการศึกษาหันไปมุ่ง "การเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ" เน้นการเรียนรู้หลายรูปแบบที่ไม่เฉพาะแต่อยู่ในระบบโรงเรียนเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาทางเลือก และการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมากขึ้น รวมถึงแนวโน้มการบูรณาการการศึกษากับกระบวนการเรียนรู้ของสังคมในมิติต่างๆ เช่น มิติทางวัฒนธรรม มิติทางสังคม มิติสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ทั้งในบริบทของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ.2542 และในบริบทสากล

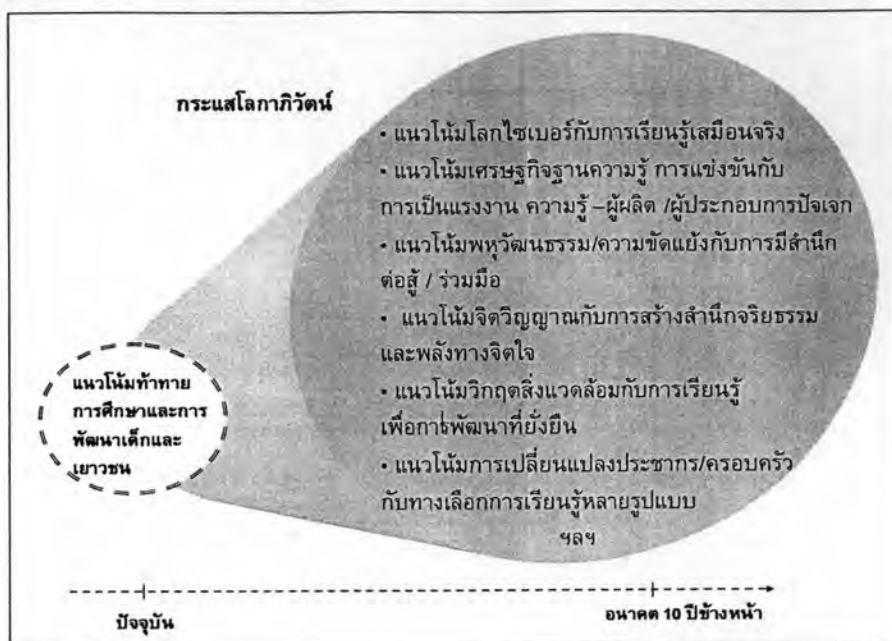
จากที่กล่าวจะเห็นได้ว่า ท่ามกลางแนวโน้มหลายๆ มิติ ล้วนแล้วแต่กลายเป็นโจทย์สำคัญการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติการศึกษาที่ต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ๆ อาทิ แนวโน้มด้านระบบเศรษฐกิจเสรีที่กระแส FTA ที่จะมาเปลี่ยนโฉมหน้าการศึกษาที่เป็นบริการสาธารณะให้แปรเปลี่ยนไปเป็นสินค้า แนวโน้มด้านสังคมสารสนเทศที่จะเปลี่ยนรูปแบบการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนมาสู่การเรียนรู้ในเครือข่ายไซเบอร์ แนวโน้มด้านพหุวัฒนธรรมที่เป็นแรงขับให้การศึกษาต้องหันมาให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาและรากฐานทางวัฒนธรรม แนวโน้มด้านสิ่งแวดล้อมที่ท้าทายโจทย์ทางการศึกษาเพื่อความยั่งยืน ตลอดจนแนวโน้มศาสนาและจิตวิญญาณที่ตอกย้ำการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมสันติสุข เป็นต้น โจทย์ท้าทายเหล่านี้ได้ผลักดันให้กระแสทั่วโลกต่างหันมาปรับกระบวนทัศน์ นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาในลักษณะต่างๆ ให้สอดคล้องกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มากขึ้น

ยิ่งในมิติของเด็กและเยาวชนไทย งานศึกษาโครงการติดตามสถานการณ์เด็กและเยาวชน (Child Watch, สกว., 2545-2546) และงานประมวลสถานการณ์เด็กไทยในเรื่อง "เด็กไทยในมิติวัฒนธรรม" (กระทรวงวัฒนธรรม, 2547) ได้สะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ของเด็กรุ่นใหม่ที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์ต่างๆ ที่มีแนวโน้มนำไปสู่ปัญหามากยิ่งขึ้นกว่าในปัจจุบัน เช่น สถานการณ์ครอบครัวแตกแยก สถานการณ์ความรุนแรงในสังคม สถานการณ์เรื่องเสรีภาพทางเพศ เป็นต้น พร้อมๆ กับชี้ความสำคัญของนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กอย่างบูรณาการให้เกิดการพัฒนาในทุกมิติอย่างสมดุล ทั้งด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา และค่านิยมในการใช้ชีวิตอย่างผสมผสานกลมกลืนกับบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย

จะเห็นได้ว่า แนวโน้มสถานการณ์เด็กและเยาวชนนับเป็นโจทย์สำคัญสำหรับการศึกษาเพื่อพัฒนาในวันนี้ ซึ่งต้องการการปรับยุทธศาสตร์ทางการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับแนวโน้มอนาคต และเรียกร้องยุทธศาสตร์การสร้างเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ พอกๆ กับยุทธศาสตร์รับมือกับสภาพปัญหาเด็กและเยาวชนที่รุนแรงขึ้นได้อย่างทันเหตุการณ์หรือมีประสิทธิภาพ

ซึ่งทั้งหมดนี้จึงนำมาสู่ความสำคัญของการศึกษานโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคต เพื่อเด็กและเยาวชนไทย ซึ่งจะเป็นยุทธศาสตร์ทางเลือกสำหรับการพัฒนาเด็กและเยาวชนในอนาคต

แผนภาพที่ 17 สรุปอนาคตที่ท้าทายการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน

2. การศึกษาพัฒนาการสำคัญในรอบ 10 ปีที่มีผลต่อกระบวนทัศน์ปัจจุบันและอนาคต และผลกระทบแนวโน้มในด้านต่างๆ โดยการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในสหสาขาวิชา

หลังจากการศึกษาแนวโน้มโลก แนวโน้มสังคมไทย แนวโน้มเด็กและเยาวชนไทย และแนวโน้มการศึกษาไทยใน 10 ปีข้างหน้า ผู้วิจัยได้นำข้อมูลดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการออกแบบคำถามสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ทั้งนี้ในการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในสหสาขาโดยเฉพาะสาขาที่เกี่ยวข้องกับแนวโน้มสำคัญๆ โดยมุ่งเน้นการขอข้อมูลและข้อคิดเห็นในเรื่องเกี่ยวกับพัฒนาการในศาสตร์ต่างๆ เหตุวิฤตที่นำไปสู่จุดเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ แนวโน้มและผลกระทบของแนวโน้ม รวมถึงแรงขับและพลวัตสังคมในอีก 10 ปีข้างหน้า ตลอดจนเรื่องกระบวนทัศน์ที่พึงประสงค์ของการศึกษาไทย และยุทธศาสตร์ทางการศึกษา ซึ่งสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

2.1 สรุปสาระสำคัญจากการสืบค้นเอกสารและการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ

จากการสืบค้นเอกสารร่วมกับการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญในเบื้องต้นใน 4 สาขา ได้แก่ ดร.วิวัฒน์ แต่งอักษร ด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ ในมิติด้านโดยเฉพาะด้านประสาทวิทยาศาสตร์ (Neuroscience) ดร.อนุชาติ พวงสาส์ ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว ด้านสังคม อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตยชวี ด้านวัฒนธรรม โดยมีชุดคำถามที่มีประเด็นเกี่ยวกับเรื่องพัฒนาการ/เหตุการณ์สำคัญในด้านสังคมวัฒนธรรมในรอบ 10 ปีที่มีผลกระทบสูงต่อสังคมที่ทำให้จำเป็นต้องปรับหรือเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ ปัจจัยเงื่อนไขใดบ้างที่มีผลกระทบต่ออัตราเร่งหรือมีผลต่อการเกิดหรือไม่เกิดการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การเรียนรู้ ความแน่นอน

และไม่แน่นอนที่จะเกิดปัจจัยเหล่านั้น เหตุวิกฤต (critical incidence) ที่น่าจะเป็นจุดเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนา แรงขับเคลื่อนสำคัญที่มีผลกระทบต่อสังคมไทย แนวโน้มประเทศไทย/สังคมไทยในอีก 10 ปี ข้างหน้า รวมถึงแนวโน้มเด็กและเยาวชนไทย แนวโน้มด้านการศึกษาไทย กระบวนทัศน์การศึกษา/การพัฒนาเด็กและเยาวชนที่พึงประสงค์ในทศวรรษหน้า ตลอดจนข้อเสนอต่อนโยบายและยุทธศาสตร์การศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชน

ทั้งนี้ จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ดังกล่าว สามารถสรุปภาพรวมของสาระสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญใน 4 มิติข้างต้นได้ดังนี้

2.1.1 พัฒนาการหรือเหตุการณ์สำคัญในรอบ 10 ปีที่มีผลต่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่

ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา มีพัฒนาการ หรือเหตุการณ์สำคัญในด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์ โดยเฉพาะด้านประสาทวิทยาศาสตร์ (neuroscience) ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อสังคมและนำไปสู่เปลี่ยนกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่นั้น ได้แก่

- พัฒนาการในเรื่องของการค้นพบเกี่ยวกับองค์ความรู้ใหม่ ๆ ในเรื่องประสาทวิทยาศาสตร์ (neuroscience) และ “การประกาศทศวรรษแห่งสมอง” (Brain Decade) ในช่วงปี 1990 ของประธานาธิบดี George W. Bush ก่อให้เกิดการตื่นตัวจนนำมาสู่การศึกษาเรื่องดังกล่าวอย่างจริงจัง ซึ่งภายหลังองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษแห่งสมองนี้ได้ส่งผลกระทบต่อการศึกษาปฏิรูปกระบวนทัศน์เรื่องสมองและการเรียนรู้ในรอบ 100 ปี โดยมีการตีความ อธิบาย และมีการทำแผนผังเส้นทางความคิด (road map) เกิดการต่อยอดทฤษฎีที่คลุมเครือมาสู่กระบวนทัศน์ใหม่ที่อิงองค์ความรู้จากทศวรรษแห่งสมอง หรือ Brain Decade ที่ชัดเจนขึ้น นอกจากนี้เหตุวิกฤตที่สำคัญอีกเรื่องคือ ปัญหาความตกร่ำของคุณภาพคน ความล้มเหลวทางการศึกษา การอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ของประชากรโลก โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกาที่มีปัญหาในด้านนี้อย่างมากจนเป็นเหตุวิกฤต (critical incidence) ที่นำไปสู่จุดเปลี่ยนกระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศและพัฒนาคนบนกระบวนทัศน์เรื่องการเรียนรู้บนฐานสมอง (brain-based learning) (วิวัฒน์ แต่งอักษร, สัมภาษณ์, 30 พฤษภาคม 2549)

- กระแสกระบวนทัศน์เรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ที่ถือกำเนิดความคิดขึ้นจากด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร โดยมีการกล่าวถึงอย่างชัดเจนในคราวการประชุมสุดยอดระดับโลกเรื่องโลก (Earth Summit) ในปี 1992 และระเบียบวาระการประชุมสำหรับศตวรรษที่ 21 (Agenda 21) ปี 1994 (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545) นอกจากนี้เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อมที่นับวันจะรุนแรงขึ้น เช่น ภาวะโลกร้อน เรือนกระจก ภาวะความเสียหายสมดุลทางธรรมชาติ ปัญหามลภาวะ เป็นต้น ล้วนเป็นเหตุวิกฤตที่นำไปสู่พัฒนาการเกี่ยวกับความร่วมมือเรื่องสิ่งแวดล้อมโลก ความหลากหลายทางชีวภาพ (biodiversity) รวมไปถึงเรื่องการค้ากันในระดับสากลเกี่ยวกับเรื่องผลกระทบจากภาวะเรือนกระจก (greenhouse effect) ปัญหาทรัพยากรและมลพิษ ซึ่งนำไปสู่ความร่วมมือระหว่างประเทศ และยุทธศาสตร์ระดับประเทศเพื่อแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เหล่านี้ (อนุชาติ พวงสำลี, สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2549) อย่างไรก็ตาม อิทธิพลของกระบวนทัศน์เรื่องการ

พัฒนาที่ยั่งยืนยังได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งในระดับสากล ระดับประเทศ และมีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางและยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศด้วย โดยเฉพาะเรื่องการพัฒนาอย่างมีดุลยภาพระหว่างมิติต่างๆ ทั้งด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

● **พัฒนาการเกี่ยวกับวิธีวิทยาในศาสตร์สาขาต่าง ๆ ที่นำมาใช้เพื่อพยายามตอบโจทย์ปัญหาสังคม** โดยเฉพาะอย่างยิ่งในมิติด้านสังคม พบว่า มีการอาศัยวิธีวิทยาทางสังคมศาสตร์มาใช้ศึกษาและสำรวจสังคม กระตุ้นให้สังคมเกิดการตื่นตัวต่อสถานการณ์ปัญหาสังคม เกิดผลกระทบต่อการตระหนักในสภาวะปัญหาและพยายามหาทางแก้ปัญหาสังคม ซึ่งรวมไปถึงสังคมไทยที่มีความพยายามทำเรื่องดังกล่าว เช่น การทำโพลสำรวจต่างๆ เป็นต้น ในทางตรงกันข้ามยังพบว่า เหตุการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นบางเหตุการณ์มีผลกระทบต่อสังคมศาสตร์ รวมถึงศาสตร์สาขาต่างๆ ด้วย ตัวอย่างเช่น เหตุวิฤตการณ์ทางการเมืองมีผลให้สังคมศาสตร์ โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์หันมาสนใจ เกิดกระแสความคิดและความเคลื่อนไหวที่หลากหลาย เช่น “ประเด็นเชิงประชาธิปไตยที่ส่งผลให้เกิดประชาสังคมมากขึ้น คนสนใจเรื่องคนชายขอบเพิ่มขึ้น เดิมมองแต่เรื่องเศรษฐกิจเข้มแข็ง แต่พองสบู่แตกมาจากความอ่อนแอด้านอื่น ๆ แต่ก็มาเปลี่ยนความคิดใหม่ หันมาสนใจชุมชนภูมิปัญญาท้องถิ่น” (สุริชัย หวันแก้ว, สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2549)

● **กระแสโลกาภิวัตน์ในรอบ 10 ปี** ได้มีส่วนนำพาข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลของสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) มีส่วนอย่างมากต่อการเปลี่ยนกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ ทำให้เกิดเสรีภาพการเรียนรู้และการเข้าถึงข้อมูลหลากหลายรูปแบบ ขณะเดียวกันก็มีส่วนทำให้เกิดช่องว่างของการเข้าถึงข้อมูลความรู้รวมถึงช่องว่างของการเรียนรู้ระหว่างเด็กรุ่นใหม่กับผู้ใหญ่ในปัจจุบัน¹ กล่าวอีกนัยคืออิทธิพลของสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศนำไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลา และเปิดโอกาสการเข้าถึงความรู้ในโลกไร้พรมแดนได้เท่าที่เด็กต้องการ

● **เหตุการณ์หลังวิฤตเศรษฐกิจไทย กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : วิฤตเศรษฐกิจ “พองสบู่แตก”** ในช่วงพ.ศ. 2539-2549 ส่งผลให้คนเริ่มหันมาทบทวนว่า กระบวนทัศน์การพัฒนาประเทศที่อิงเศรษฐกิจทุนนิยม เกิดการตั้งคำถามว่า เป็นกระบวนทัศน์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนจริงหรือไม่ เกิดความพยายามค้นหาทางออกของปัญหาว่า เศรษฐกิจอะไรที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน² พร้อมกันนั้นในช่วงดังกล่าวได้เกิด **กระแสพระราชดำรัสเรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง”** ของในหลวง ซึ่งเป็น

¹ ดร.สุริชัย หวันแก้ว ได้ยกตัวอย่างในเรื่องดังกล่าวว่า “การที่เด็กมี access กับสื่อ มองว่าเป็นปรากฏการณ์ที่มีคุณลักษณะพิเศษ แต่ก่อนทำอะไรต้องผ่านผู้ใหญ่ ผ่านการอนุญาต แต่การมีเทคโนโลยีการสื่อสารที่แต่ละคนใช้ได้ทำให้เกิดเสรีภาพใหม่ในหมู่เด็ก ที่ทำให้โลกการสื่อสารของเด็กไม่ถูกกำกับหรืออยู่ในกรอบประเด็นเดิมๆ คิดว่าเป็นเรื่องใหญ่มาก กระบวนทัศน์การเรียนรู้เกี่ยวข้องแน่นอน แต่ผู้ใหญ่จะรับรู้วิธีการศึกษาเด็กไปแค่ไหนไม่รู้” (สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2549)

² สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ขยายความว่า “หลังวิฤตพองสบู่แตก คนก็เริ่มตั้งคำถามว่า การที่คนหรือลูกหลานกลับมาอยู่บ้าน มากินมาใช้ทรัพยากรในชุมชน มันมีคุณค่าอะไรไหม หรือเศรษฐกิจเงินตราเป็นแค่ส่วนหนึ่ง ส่วนเศรษฐกิจที่ทำกินกันง่าย ๆ เป็นเศรษฐกิจหลักของชุมชนท้องถิ่น เศรษฐกิจที่ไม่ใช่ตัวเงินแต่เป็นเรื่องทำมาหากินอยู่ในวิถีชีวิต นี่คือนโยบายที่สำคัญกว่าเศรษฐกิจเงินทอง” (สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2549)

ปรัชญากระตุ้นเตือนประชาชนในการใช้ชีวิตอย่างมีเหตุมีผล มีความพอประมาณในตัวเอง มีความพอดี กินอยู่อย่างพอดีกับวิถีชุมชนและการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนมุมมอง ท่วงวัฒนธรรมและชุมชน สังคม และเศรษฐกิจ ที่คนหันไปเน้นการพึ่งตนเองและการใช้ชีวิตอยู่อย่างพอเพียง

● **แนวคิดการบริหารประเทศแบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์** เหตุการณ์ช่วงรัฐบาลที่นำโดย พตท.ทักษิณ ชินวัตร ที่บริหารประเทศที่เรียกว่า **“ระบอบทักษิณนิยม”** ซึ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจนำ มุ่งแก้ปัญหาความยากจนนั้น ได้มีผลกระทบต่อกระบวนการพัฒนาประเทศ รวมถึงกระบวนการเรียนรู้ที่หันกลับไปมุ่งเน้นที่ระบบ **“เศรษฐกิจทุนนิยม”** เป็นหลัก ก่อให้เกิดกระบวนการขัดแย้งระหว่างการพัฒนาประเทศที่อิง **“ทุนนิยมบริโภคนิยม”** กับกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ที่อิงทิศทางการพัฒนาประเทศด้วย³ อย่างไรก็ตาม นอกจากเหตุการณ์สำคัญที่กล่าวแล้ว ยังมีเหตุวิกฤตที่เกี่ยวข้องกับความไม่แน่นอนซึ่งมีผลกระทบต่อกระบวนการพัฒนาประเทศ และกระบวนการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์เกี่ยวกับการก่อร้ายทั้งในระดับนานาชาติ เช่น เหตุการณ์ถล่มตึกเวิร์ลเทรด (World trade) ปี 2001 สงครามตะวันออกกลาง ปี 2002 หรือแม้แต่เหตุการณ์ก่อการร้ายใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นความแน่นอนของความไม่สงบในพื้นที่ดังกล่าว เป็นต้น (<http://www.geocities.com/policysbp/report/section3.html>)

2.1.2 ผลกระทบของแนวโน้มโลกที่มีต่อแนวโน้มสังคม เด็กและเยาวชน

จากการประมวลแนวโน้มโลก พบว่า มีแนวโน้มสำคัญๆ ที่จะกระทบต่อสังคม เด็กและเยาวชนไทยในหลากหลายมิติ นับตั้งแต่แนวโน้มทางวิทยาศาสตร์และวิทยาการ ทั้งแนวโน้มความก้าวหน้าด้าน การวิทยาศาสตร์ด้านการเรียนรู้เกี่ยวกับสมองที่จะขยายวงกว้างยิ่งขึ้น แนวโน้มความเจริญทางด้าน เทคโนโลยีที่ไร้ขีดจำกัด แนวโน้มเด็กผู้บริโภคนิยมเทคโนโลยี รู้ไม่เท่าทัน แนวโน้มทางสิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรที่จะเผชิญกับวิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม ภัยธรรมชาติ มลภาวะ รวมถึงการขาดแคลนทรัพยากร และความขัดแย้งแย่งชิงทรัพยากร/ที่ดินที่จะทวีความรุนแรงขึ้น ในทางตรงข้ามก็มีแนวโน้มความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ตัวอย่างความร่วมมือเกี่ยวโต ความร่วมมือเรื่องความ หลากหลายทางชีวภาพ ความสัมพันธ์ทางทะเล การปกป้องทรัพยากรทางทะเล เป็นต้น ส่วนแนวโน้ม ทางสังคม ได้แก่แนวโน้มปัญหาประชากรเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะผู้สูงอายุ และอัตราการลดลงบางช่วงวัย ปัญหาคุณภาพชีวิต และช่องว่างของกำลังคน (manpower) แนวโน้มปัญหาสังคมในลักษณะต่างๆ อาชญากรรม ความรุนแรง ความอ่อนแอของครอบครัว ปัญหาเด็กและเยาวชนที่จะรุนแรงขึ้นทุกรูปแบบ แนวโน้มด้านเศรษฐกิจ เช่น ระบบเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ กระแส FTA ฐานทุนนิยม ตลาดและแข่งขัน แนวโน้มทางวัฒนธรรม และศาสนา ได้แก่ แนวโน้มความเสื่อมด้านศีลธรรมจริยธรรม วัฒนธรรมสังคม วิกฤตทางจิตวิญญาณ แนวโน้มสื่อที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

³ อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตต์ชี้ว่า กล่าวไว้ว่า “ในขณะที่คนกำลังจะตัดสินใจตัดสินใจทบทวนตนเอง แต่ระบอบทักษิณหรือที่เรียกกันทักษิณนิยมก็ ทำให้เปลี่ยนความคิดกลับไปที่เคยที่คิดกันว่า เงินเป็นคำตอบ แล้วหันมาเน้นให้ความสำคัญกับเงินเป็นตัวนำอีกครั้ง” (สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2549)

ผลกระทบที่ชัดเจนต่อสังคมไทยนั้นคือ อิทธิพลของกระแสแนวโน้มโลกจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมอย่างมหาศาล ดังนั้นแนวโน้มของสังคมไทยภายใต้กระแสโลกจึงมีทั้งแนวโน้มเชิงลบและแนวโน้มเชิงบวก โดยแนวโน้มเชิงลบ พบว่า แนวโน้มวิกฤตความขัดแย้งทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะรุนแรงยิ่งขึ้น แนวโน้มความแตกร้างของสถาบันครอบครัว แนวโน้มการพัฒนาประเทศบนฐานเศรษฐกิจทุนนิยมใหม่ แนวโน้มการบริหารประเทศที่ไม่แน่นอน แนวโน้มการขยายตัวของสังคมเมือง เป็นต้น ซึ่งแนวโน้มเหล่านี้มีผลต่อวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่โดยตรง ดังที่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (<http://www.nesdb.go.th/plan10>) ระบุว่า

“ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนที่มีแนวโน้มอยู่ในเขตเมืองที่แพร่ขยายตัวอย่างรวดเร็วทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไป เห็นความสะดวกสบายและให้ความสำคัญกับการเลือกซื้อสินค้า แต่ต้องใช้ชีวิตอย่างเร่งรีบ มีรูปแบบการบริโภคที่ผิดโภชนาการและการใช้ชีวิตที่เผชิญแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น ประกอบกับเด็กและวัยรุ่นอาจได้รับข้อมูลข่าวสารในแง่ลบเช่น ภาพและสื่อลามก พฤติกรรมที่เบี่ยงเบนทางเพศ เป็นต้น เกิดการเลียนแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและยั่วยุให้เกิดความรุนแรง เป็นเหตุให้การดูแลและป้องกันเด็กและเยาวชนจากค่านิยมที่ไม่พึงประสงค์ เป็นไปอย่างลำบากมากขึ้น สิ่งเหล่านี้สร้างความเสี่ยงใหม่ๆ ด้านสังคมที่ต้องเผชิญ รวมถึงการก่อการร้าย การระบาดของโรคพันธุกรรมใหม่ๆ และการค้ายาเสพติดในหลากหลายรูปแบบ เป็นต้น ล้วนเป็นเรื่องที่แต่ละประเทศจะต้องป้องกันและแก้ไขเพื่อไม่ให้เกิดผลร้ายต่อเศรษฐกิจและสันติสุขของสังคม”

ส่วนแนวโน้มเชิงบวกนั้น ความเป็นไปได้ของแนวโน้มเกี่ยวกับการเข้าถึงเทคโนโลยีสารสนเทศที่จะกระจายตัวมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังพบว่า มีแนวโน้มด้านการศึกษาไทยที่นับว่ามีส่วนสำคัญที่กระทบต่อเด็กและเยาวชน โดยเฉพาะแนวโน้มการปฏิรูปการศึกษาอาจไม่ประสบความสำเร็จ แนวโน้มการศึกษาที่ไม่กระจายอำนาจ แนวโน้มช่องว่างทางการเรียนรู้ ความด้อยคุณภาพทางการศึกษา เป็นต้น อย่างไรก็ตามข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (<http://www.nesdb.go.th/plan10>) ได้คาดการณ์แนวโน้มสังคมไทยในด้านการศึกษาไว้เพื่อการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 สรุปแนวโน้มสำคัญในด้านการศึกษาได้ว่า ประเทศไทยอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีการพัฒนาคนระดับกลาง โดยมีแนวโน้มการพัฒนาคนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาศักยภาพคนไทยด้านการศึกษาเพิ่มสูงขึ้น แต่ยังคงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาด้านคุณภาพการศึกษาและการเรียนรู้ต่อเนื่องตลอดชีวิต กำลังคนระดับกลางและระดับสูงขาดแคลนทั้งปริมาณและคุณภาพ ทั้งการวิจัยพัฒนายังอยู่ในระดับต่ำและเป็นจุดดุดังการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ

ผลจากแนวโน้มโลก แนวโน้มสังคมไทย และแนวโน้มการศึกษาไทย ได้ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในหลากหลายด้าน **เด็กและเยาวชนไทยใน 10 ปีข้างหน้าไม่เพียงแต่ต้องเผชิญกับแนวโน้มวิทยาศาสตร์/วิทยาการ (รวมถึงด้านประสาทวิทยา) ที่ส่งผลทั้งเชิงบวกและลบ เช่น ในเชิงบวก** แนวโน้มเด็กชั้นกลางขึ้นไปมีโอกาสได้รับการศึกษาที่สูงขึ้น ได้รับการพัฒนาเต็มศักยภาพ ขณะที่ในเชิงลบพบว่า เด็กส่วนใหญ่ยังด้อยโอกาสจะได้รับการพัฒนาสมองเต็มที่ เด็กและเยาวชนไทยยังต้องเผชิญกับแนวโน้มช่องว่างทางโอกาสการเรียนรู้ แนวโน้มของการเข้าถึงเทคโนโลยีของเด็ก การบริโภคเทคโนโลยีอย่างความขาดรู้ไม่เท่าทัน ขณะที่ในมิติสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร พบว่า แนวโน้มเด็กที่จะ

ได้ผลกระทบภัยธรรมชาติ แนวโน้มเด็กเติบโตท่ามกลางความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากรจะมีความรุนแรงขึ้น ในมิติสังคมยังชี้ถึงแนวโน้มช่องว่างคุณภาพเด็กไทย เด็กต้องเผชิญกับกระแสแข่งขันทุกรูปแบบ แนวโน้มเด็กที่เติบโตท่ามกลางครอบครัวแตกแยก/อ่อนแอ แนวโน้มพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และเผชิญปัญหาสังคม นอกจากนี้ยังพบแนวโน้มเศรษฐกิจทุนนิยม/บริโภคนิยมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของเด็กยุคใหม่ โดยเฉพาะการใช้ชีวิตท่ามกลางกระแสและวัฒนธรรมบริโภคที่รุนแรงขึ้น ผลกระทบต่อเด็กไทยในมิติวัฒนธรรมยังพบด้วยว่า เด็กและเยาวชนไทยเติบโตท่ามกลางสังคมเสี่ยงและใช้ชีวิตบนวิถีเสี่ยงรุนแรงขึ้น แนวโน้มการเติบโตภายใต้บริบททางวัฒนธรรมและสังคมที่เสื่อมโทรมมากขึ้น เด็กยังต้องเผชิญกับแนวโน้มความอ่อนแอทางจิตวิญญาณ รวมถึงผลกระทบจากสื่อที่ส่งผลให้เด็กไทยมีแนวโน้มติดสื่อหรือใช้สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างขาดความรู้เท่าทัน เป็นต้น

2.1.3 ปัจจัยเงื่อนไข แรงขับ แรงต้าน ความไม่แน่นอน

ภายใต้เหตุการณ์สำคัญที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ พบว่า มีปัจจัยเงื่อนไขที่เป็นแรงขับ แรงต้าน รวมถึงความแน่นอนและความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นภายในช่วง 10 ปีข้างหน้า ซึ่งคาดว่าจะกระทบต่อกระบวนทัศน์การเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ สรุปได้คือ

- **ปัจจัยเร่ง :** ในบริบทสากล ได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ กระแสการเปิดเขตการค้าเสรี (FTA) อิทธิพลของเทคโนโลยีการสื่อสารที่เปลี่ยนวิถีการเรียนรู้ของคน กระแสการเมืองและภาคประชาสังคม องค์ความรู้เรื่องประสาทวิทยา (neuroscience) การถอดรหัสพันธุกรรม สเต็มเซลล์ (stem cell) ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก /ภัยพิบัติทางธรรมชาติ (natural disaster) ส่วนปัจจัยเร่งในสังคมไทย ได้แก่ นโยบายประเทศ ทิศทางการพัฒนาประเทศ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การกระจายโอกาสการศึกษา แนวโน้มความต้องการกำลังคนในสาขาต่างๆ

- **ปัจจัยชะลอ :** ปัจจัยชะลอ ได้แก่ ความไม่แน่นอนทางการเมือง ความไม่ชัดเจนของนโยบายและ ทิศทางการพัฒนา หรือการมุ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นเศรษฐกิจเป็นตัวนำ ละเลยด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม รวมถึงมิติอื่นๆ ความยากจนและด้อยโอกาส ปัจจัยด้านการศึกษากับการพัฒนาเด็กที่ไม่สอดคล้องกับชีวิต /ไม่เต็มศักยภาพสมอง

- **ความแน่นอน :** ในบริบทโลก ได้แก่ วิกฤตสิ่งแวดล้อมโลก เช่น ภูเขาไฟแช็งละลาย ภาวะโลกร้อน ความขัดแย้งและการแย่งชิงทรัพยากร ความก้าวหน้าของการถอดรหัสพันธุกรรม ความก้าวหน้าของหุ่นยนต์ประดิษฐ์ โทรศัพท์ไร้สายอเนกประสงค์ นวัตกรรมใหม่ที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีสารสนเทศ ในสังคมไทย ได้แก่ การขยายตัวของโทรศัพท์ไร้สาย การก่อการร้ายใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ การปฏิรูปการศึกษา

- **ความไม่แน่นอน :** ในบริบทโลก ได้แก่ สงครามระหว่างประเทศ ยุทธวิธีในการก่อการร้ายใหม่ๆ อุบัติภัยทางธรรมชาติ แผ่นดินไหวและสึนามิ ในสังคมไทย ได้แก่ การเมือง/รัฐบาล/นโยบายรัฐไม่แน่นอน ภัยธรรมชาติ อุบัติภัยทางสังคม การก่อการร้าย การปฏิวัติทางการเมือง

ทั้งนี้ ภายใต้ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้คาดว่าจะมีผลต่อนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับแนวโน้มที่จะมาถึง

2.1.4 กระบวนทัศน์การศึกษาที่พึงประสงค์ ทิศทางของยุทธศาสตร์ทางการศึกษา

ท่ามกลางเหตุวิกฤตที่นำไปสู่การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ รวมถึงปัจจัยเงื่อนไขที่เป็นแรงขับเคลื่อนด้าน ตลอดจนความแน่นอนและความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นภายในช่วง 10 ปีข้างหน้า ได้มีผลต่อกระบวนทัศน์ใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับกระบวนทัศน์การศึกษาที่พึงประสงค์ ทั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญมองว่า

กระบวนทัศน์และทิศทางการพัฒนาสังคมไทย พึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืน สันติสุข โดยอาศัยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลัก ทั้งนี้**ทิศทางการพัฒนาที่พึงประสงค์** คือ การพัฒนาประเทศบนฐานสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร โดยเน้นระบบการบริหารประเทศแบบธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมภาคประชาชน มุ่งให้ประชาสังคมมีส่วนร่วมทั้งในแง่การจัดการตนเองและพัฒนาสังคม⁴ มุ่งเน้นการพัฒนาประเทศบนฐานความรู้/การจัดการความรู้เพื่อความยั่งยืน เป้าหมายคือการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และสังคมที่มีดุลยภาพในการพัฒนา สังคมและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

ส่วนกระบวนทัศน์การศึกษาที่พึงประสงค์ คือการศึกษาที่มีความเป็นองค์รวม ไม่แยกความสัมพันธ์ของการเรียนรู้กับสรรพสิ่ง สมดุลกับธรรมชาติ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวทางการจัดการศึกษาต้องคำนึงถึงความเป็นพลักษณ์ของเด็กและสังคม นั่นคือ มีความหลากหลาย เข้าถึงชีวิต สอดคล้องกับความต้องการ ธรรมชาติและวัยของเด็ก สอดรับกับสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีการเชื่อมต่อการเรียนรู้ทุกรูปแบบ (ใน/นอก/อภยาศัย) ห้องเรียนมีลักษณะเปิดกว้างเกิดขึ้นได้ทุกที่ทุกเวลาอย่างเหมาะสม กระบวนกรเรียนรู้นั้นเน้นถึงการเพิ่มโอกาสการเรียนรู้ / เรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง เน้นการพัฒนาศักยภาพอย่างสูงสุด โดยมีครูเป็นผู้ร่วมจัดและร่วมกระบวนกรเรียนรู้ ครูต้องดี เก่ง สร้างสรรค์ โดยเป้าหมายสำคัญคือการพัฒนาเด็กให้สมดุลระหว่างความรู้ ปัญญา ชีวิต จิตวิญญาณ มีทักษะและความสามารถที่พอเพียง ดังที่อาจารย์สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ขยายความว่า (สัมภาษณ์, 9 มิถุนายน 2549)

“ความรู้ที่บุคคลพึงบรรลุมี 2 ลักษณะคือ ความรู้เชิงทำมาหากิน /อาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นแค่พื้นฐาน แต่มากกว่านั้นควรมีความรู้ในปัญญา ให้เห็นความจริง ความรู้ที่เป็นตัวกำกับทำให้สามารถแก้ทุกข์ของตนเอง ทุกข์ของชุมชนได้ ความรู้ตรงนี้ต้องปรับกระบวนทัศน์ใหม่ ...ปัญญาจึงเป็นความรู้ที่รักษาจิตวิญญาณมนุษย์ให้พึงประสงค์ เห็นทั้งหมดของชีวิต ชุมชน สังคมองค์รวม ไม่แยกส่วน เป็นชีวิตเป็นเนื้อเดียวกันทั้งหมด ตรงนี้ พรบ.การศึกษาแห่งชาติพ.ศ.2542 ก็บอก การศึกษาคือเครื่องมือสร้างคนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไม่ใช่เป็น “3 สลึงไม่เต็มบาท” สร้างคนต้องสร้างให้ “เต็มบาท”

ทิศทางของการศึกษาแบบมุ่งอนาคตในมุมมองของผู้เชี่ยวชาญจึงเน้นการให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ การสร้างโอกาสการเรียนรู้และการพัฒนาเต็มศักยภาพ รวมถึงการสร้างองค์ความรู้ที่เท่าทันปัญหาแนวโน้ม และความไม่แน่นอนในอนาคต นโยบายการพัฒนาคนบนความต้องการกำลังคนในสาขาต่างๆ ตลอดจนนโยบายพลังเด็ก และการขยายพื้นที่และกิจกรรมสร้างสรรค์ ซึ่งมีข้อเสนอเบื้องต้นเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ทางการศึกษาอัน ได้แก่

⁴ ดร.อนุชาติ พวงสำลี ตั้งข้อสังเกตว่า การมีนโยบายเป็นเรื่องสำคัญ แต่นโยบายอาจไม่ใช่คำตอบทั้งหมด จำต้องมีแนวร่วมมาช่วยจากหลายส่วนมาช่วยขับเคลื่อน ดังที่ว่า **“การมีระดับบนที่ดูนโยบาย การมีนโยบายและแผนก็เป็นเรื่องสำคัญ ไม่ใช่ไม่สำคัญ เพราะเราไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามันเองก็เป็น window of opportunity แต่นั่นก็ไม่เพียงพอ จำต้องมีพลังที่เข้มแข็งจากข้างล่าง ต้องมี change agent จากข้างล่างจึงจะขับเคลื่อนไปได้”** (สัมภาษณ์, 15 มิถุนายน 2549)

- ยุทธศาสตร์เชิงระบบ
 - ยุทธศาสตร์การสร้างองค์ความรู้ การจัดการความรู้ที่พอเพียง เท่าทันสถานการณ์
 - ยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อป้องกันวิกฤตสิ่งแวดล้อม และการเรียนรู้ที่สมดุลกับสิ่งแวดล้อม
 - ยุทธศาสตร์วางกำลังคนในภาคส่วนหรือสาขาต่างๆ ให้สอดคล้องกับแนวโน้มและการพัฒนาประเทศ
 - ยุทธศาสตร์การกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมทางสังคม
- ยุทธศาสตร์ด้านสื่อเครื่องมือ และปัจจัยแวดล้อม
 - ยุทธศาสตร์ด้านสื่อ เครื่องมือ เพื่อพัฒนาคน พัฒนาสมองและชีวิตอย่างเหมาะสม
 - ยุทธศาสตร์การสร้างสิ่งแวดล้อมและการจัดการพื้นที่ทางสังคมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี
 - ยุทธศาสตร์สร้างแรงบันดาลใจและแรงจูงใจในการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง
- ยุทธศาสตร์การเรียนรู้
 - ยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กบนฐานความรู้ เช่น การพัฒนาบนฐานสมอง หรือการพัฒนาให้สมวัยเต็มศักยภาพ
 - ยุทธศาสตร์การจัดกระบวนการเรียนรู้หลากหลาย สอดคล้องกับบริบทและวัฒนธรรม
 - ยุทธศาสตร์การเรียนรู้ทักษะชีวิต เพื่อการรู้เท่าทันและความสามารถในการจัดการตนเอง
 - ยุทธศาสตร์การประยุกต์ใช้หรือการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ ทางการจัดการเรียนรู้ เช่น ยุทธศาสตร์การเรียนรู้บนฐานการวิจัย บนฐานปัญหาหรือพื้นที่/ท้องถิ่น

โดยสรุปจากความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญที่กล่าว ได้มีข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ในเบื้องต้นในหลากหลายด้าน ทั้งยุทธศาสตร์เชิงระบบ เกี่ยวกับยุทธศาสตร์การสร้างองค์ความรู้ การจัดการความรู้ที่พอเพียง ยุทธศาสตร์ด้านสื่อ เครื่องมือ และปัจจัยแวดล้อมเพื่อส่งเสริมการศึกษาและการพัฒนาเด็กและเยาวชน ยุทธศาสตร์การเรียนรู้และการสร้างนวัตกรรมใหม่เพื่อการเรียนรู้ของเด็กยุคใหม่ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ภายใต้ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่กล่าว ได้มีข้อคิดจากผู้เชี่ยวชาญว่าท่ามกลางพลวัตในอนาคต การศึกษาจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ใหม่ๆ ที่เท่าทันกับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังที่ รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว (สัมภาษณ์, 3 กรกฎาคม 2549) ได้ให้ข้อสังเกตที่ท้าทายต่อยุทธศาสตร์ดังกล่าวว่า ยุทธศาสตร์เพื่อการรู้เท่าทันการจัดการตนเองกำลังเป็นคุณลักษณะสำคัญยิ่งขึ้นสำหรับเด็กในอนาคต ดังที่ว่า

“มันเป็นโลกที่มีโอกาสใหม่ ปัญหาใหม่หลากหลาย ขณะเดียวกันมันไม่ใช่เรื่องที่คนจะมาใช้เป็นช่องทางใหม่ในกิจกรรมเดียว ไม่มีทางเท่าทันโดยไม่มีเด็กมาเกี่ยวข้อง เพราะฉะนั้นต้องเอาเด็กมารู้เท่าทัน แต่ช่องว่างระหว่างเด็กต่างกันมาก มี sub culture ย่อยๆ เยอะ ไม่หมด โลกใหม่ไม่มีใครมาจัดให้ใครได้ นอกจากเขาจะมาจัดเอง”

แผนภาพที่ 18 สังเคราะห์พัฒนาการ แนวโน้ม และยุทธศาสตร์

1) พัฒนาการ/ เหตุการณ์สำคัญที่มี ผลต่อการเปลี่ยน กระบวนทัศน์

Neuroscience : Brain decade
1990 (by P.George Bush)

สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

- การพัฒนาที่ยั่งยืน (Earth Summit 1992-Agenda 21/1994)
- ความร่วมมือเรื่องสิ่งแวดล้อมโลก biodiversity /greenhouse effect /ปัญหาทรัพยากร/

วัฒนธรรม & ชุมชน:

- เศรษฐกิจพอเพียงแตก วิกฤต เศรษฐกิจทั้งประเทศ
- กระแสเศรษฐกิจพอเพียงเพื่ออบอุ่นสังคม/ชุมชน (ในหลวง)

สังคม :

- ICT
- โลกาภิวัตน์

- ความต้อยคุณภาพ คนอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ --กระแสปฏิรูปการศึกษาทั่วโลก

- natural disaster
- วิกฤตสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ

เหตุวิกฤต/ปัจจัยเร่งการ เปลี่ยน 1)

- สื่อ สิ่งแวดล้อม
- กระแสเศรษฐกิจทุนนิยม
- นโยบายรัฐ กระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น
- เทคโนโลยีการสื่อสาร
- พหุวัฒนธรรม ความหลากหลาย
- การเมืองทักษิณนิมิคส์
- ก่อการร้าย/ระดับชาติ (3 จ.ได้)

แนวโน้มอนาคต

- ความก้าวหน้าด้านการศึกษาวิจัยวิทยาศาสตร์ด้านการเรียนรู้เกี่ยวกับสมองที่จะกระจายวงกว้างยิ่งขึ้น (เด็ก + และ - เด็กชั้นกลาง-สูงมีโอกาศ แต่เด็กส่วนใหญ่ยังต้อยโอกาศจะได้รับการพัฒนาสมองเต็มที่)
- สิ่งแวดล้อมจะยิ่งวิกฤต ภัยธรรมชาติ มลภาวะ (เด็กกับผลกระทบภัยธรรมชาติ)
- ขาดแคลนทรัพยากร เกิดความขัดแย้งแย่งชิงทรัพยากร/ที่ดิน (เด็กท่ามกลางความขัดแย้ง)
- ปัญหาประชากร ปัญหาคุณภาพชีวิต + ช่องว่าง กำลังคน (ช่องว่างคุณภาพเด็กไทย)
- ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีที่ไร้ขีดจำกัด (เด็กผู้บริโภคนเทคโนโลยี ไร้ไม่เท่าทัน)
- ความเสื่อมด้านศีลธรรมจริยธรรม วัฒนธรรม สังคม (แนวโน้มเด็กด้านนีรุนแรง)
- ระบบเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ FTA ฐานทุนนิยม ตลาดแข่งขัน (เด็กในกระแสแข่งขันรุนแรง)
- แนวโน้มเด็ก ลบมากกว่าบวก เสี่ยงต้อแนวโน้มวิกฤตสังคมด้านต่างๆ

กระบวนทัศน์การศึกษาที่พึงประสงค์

- องค์กรวม ไม่แยกความสัมพันธ์ของการเรียนรู้กับสรรพสิ่ง สมดุลกับธรรมชาติ ยั่งยืน
- หลากหลาย เข้าถึงชีวิต ความต้องการ ธรรมชาติ วัยของเด็ก และท้องถิ่น
- ให้โอกาศการเรียนรู้ /เรียนรู้ด้วยตนเอง ต่อเนื่อง พัฒนาศักยภาพอย่างสูงสุด เชื่อมต่อการเรียนรู้ทุกรูปแบบ (ใน/นอก/อัยยาศัย) ห้องเรียนเปิดกว้าง ครูดี เก่ง สร้างสรรค์
- พัฒนาปัญญา ชีวิต และจิตวิญญาณ

วิทยาศาสตร์ neuroscience • ให้โอกาศการเรียนรู้ พัฒนาศักยภาพให้สูงสุด • สื่อ/เครื่องมือพัฒนาที่เหมาะสม • ทักชะชีวิต พัฒนาให้สมวัย • สร้างแรงบันดาลใจ ยุทธศาสตร์วางกำลังคน	สิ่งแวดล้อม • การเรียนรู้เพื่อชีวิตและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน • การสร้างสิ่งแวดล้อมและสังคม • การเมืองธรรมภิบาล ค่านึงถึงธรรมชาติและที่ยั่งยืน • การมีส่วนร่วมภาคประชาชน
วัฒนธรรม • สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ • กระบวนการเรียนรู้ตามสภาพจริงบนฐานพื้นที่/ท้องถิ่น • การจัดการความรู้ และการพัฒนาที่ยั่งยืน • พลังเด็ก และการขยายพื้นที่และกิจกรรมสร้างสรรค์	สังคม • การเรียนรู้หลากหลาย ตามสภาพจริง และบนฐานวิจัย • การมีส่วนร่วมจัดการตนเอง และพัฒนาสังคม • ประชาสังคม • ความรู้ที่พอเพียง เท่าทัน • การเรียนรู้ที่เท่าทัน

ปีพ.ศ. 2539
(ค.ศ.1996)

เหตุวิกฤต /แรงขับภายนอก

- World trade (2001)
- สงครามตะวันออกกลาง (2002)

ปีพ.ศ.2549
(ค.ศ.2006)

ความไม่แน่นอนภายในประเทศ

- การเมือง/รัฐบาล/นโยบายรัฐไม่แน่นอน
- ภัยธรรมชาติ ภัย-ความเสี่ยงทาง

ความไม่แน่นอนจากภายนอก /บริโลก

- สงคราม การก่อการร้าย
- ภัยธรรมชาติ แผ่นดินไหว สึนามิ ภูเขา น้ำแข็งละลาย ภาวะโลกร้อน

ปี พ.ศ.2559->60
(ค.ศ.2016->17)

ข้อเสนอยุทธศาสตร์
การศึกษาแบบมุ่งอนาคต

ตารางที่ 15 การวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มด้านต่าง ๆ ใน 10 ปีข้างหน้า

Trend นี้ → กระทบ ↓	เทคโนโลยี สมัยใหม่ /ICT	วิทยาศาสตร์ การแพทย์	เศรษฐกิจ โลกาภิวัตน์/FTA	พหุวัฒนธรรม (ความแตกต่าง)	ประชากร	สังคมความรู้	สุขภาพอนามัย (คุณภาพชีวิต)	วิกฤตสิ่งแวดล้อม	กระแสจิตวิญญาณ
ICT		จะผลให้เกิดการพัฒนา software และเครื่องมือใหม่ๆ เพื่อใช้ในการแพทย์ เช่น เครื่องมือผ่าตัด	จะเร่งให้เกิดการพัฒนา software และนวัตกรรมด้าน ICT เพื่อใช้ในขยายตลาดโลก	จะผลให้เกิด ICT กลายเป็นแหล่งการเข้าถึงความรู้และโลกทัศน์ที่แตกต่างหลากหลาย	การเพิ่ม/ลดของจำนวนประชากร มีผลต่อการขยายตัวของ ICT ต่อคน/ครัวเรือน	จะเร่งให้เกิดการพัฒนา software ที่มีคุณภาพ การลงทุน ICT เพื่อการเรียนรู้เพื่อการศึกษายุคใหม่	จะผลให้เกิด ICT ต้องมีส่วนส่งเสริมความรู้ด้านสุขภาพอนาคต เป็น media education	จะกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อใช้ในการเฝ้าระวัง ป้องกันภัยและกู้ภัยจากวิกฤตสิ่งแวดล้อม	- ปัญหาจริยธรรมของสื่อ และเว็บไซต์ต่างๆ - +จะจุดให้เกิดการใช้ ICT อย่างสมดุลกับชีวิต และจิตใจ ICT จะเป็นสื่อ-ปัจจัยแวดล้อมที่ส่งเสริมจริยธรรม
วิทยาศาสตร์การแพทย์	+ จะถูกใช้ในทางการแพทย์เพื่อการรักษาและค้นคว้าโรค - ปัญหาจริยธรรมจากข้อมูลและเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการค้นคว้าวิจัยหรือการรักษาทางการแพทย์		จะผลให้เกิดธุรกิจการแพทย์เติบโต ขยายตลาดเครื่องมือ/ยา วิชาโรคต่างๆ	จะส่งผลให้เกิดการค้นคว้า เพราะพันธะเชื่อโรคใหม่ๆ เพื่อใช้เป็นอาวุธต่อสู้	จะเร่งให้เกิดการค้นคว้าด้านพันธุวิศวกรรม/ดีเอ็นเอ/องค์ความรู้/ฐานข้อมูลเกี่ยวกับคนหรือเครื่องมือสมัยใหม่ที่จะมีส่วนในการควบคุมหรือดูแลประชากรยุคใหม่	จะเร่งให้เกิดการค้นคว้าและสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์ความรู้จาก Brain based learning เพื่อพัฒนาคนและสังคม	เร่งให้เกิดการค้นคว้าและพัฒนานวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพและการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมสุขภาพทางสังคม	+ ภาคส่วนต่างๆ หันมาค้นคว้าและพัฒนา นวัตกรรมการเรียนรู้อิงสิ่งแวดล้อมศึกษา รวมถึงการกระจายตัวรูปแบบการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตสิ่งแวดล้อม • การประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือตรวจจับ/เฝ้าระวังและควบคุมผลกระทบจากสิ่งแวดล้อม	• เกิดการพัฒนาเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ เพื่อสนับสนุนการค้นคว้า/ค้นพบความรู้เกี่ยวกับจิตวิญญาณ • เกิดแนวโน้มการค้นคว้าถอดรหัสพันธุกรรม/ DNA เกี่ยวกับยีน "ดีของมนุษย์" เพื่อนำไปขยายพันธุ์/ขยายผลต่อปัญหาจริยธรรมทางการแพทย์
เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์/FTA	จะเป็นสื่อสำคัญในการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน และเป็นอาวุธเข้าถึงข้อมูลความรู้เพื่อการแข่งขัน	การปรับระบบตลาดและภาคบริการต่างๆ ให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าทางการแพทย์สมัยใหม่ เช่น เศรษฐกิจบนฐานพันธุวิศวกรรม	เกิดกระแสท้องถิ่นนิยม เพื่อต่อต้านเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ หรือเกิดกระบวนการปรับตัวในลักษณะผสม "โลกาภิวัตน์ท้องถิ่น" (glocalization)	ผู้บริโภคที่มีส่วนในการกำหนดตลาดการบริโภค ช่องว่างของอายุและประชากรในกลุ่มประเทศต่างๆ ทำให้เกิดช่องว่างทางเศรษฐกิจ เช่น ราย/จน รวมถึงการเข้าถึงการบริโภค/ได้รับบริการที่มีมาตรฐาน	+ ระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ที่เติบโตในหลากหลายรูปแบบ และเกิดการแข่งขันที่รุนแรงขึ้น ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม การเติบโตของเศรษฐกิจขนาดเล็ก sme รวมถึงการพัฒนา นวัตกรรมทางเศรษฐกิจ + การขยายตัวระบบเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจทางเลือกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	เร่งให้ตลาดภาคบริการสุขภาพอนามัย ขยายตัวมากขึ้น • ธุรกิจด้านสินค้ากระแสหลัก เช่น สินค้าเสริมความสะดวก เพื่อเสริมความสะดวกสบาย รวมถึงสินค้าในกระแสทางเลือก เช่น สินค้าบริโภคสีเขียว ขยายตัวขึ้น	+ มีผลต่อกระบวนการค้นคว้าทางเศรษฐกิจที่หันมาขับเคลื่อนเศรษฐกิจที่สมดุลกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร • ตลาดการแข่งขันที่รุนแรงขึ้นด้วยการช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากรที่มีจำกัด	- วิกฤตจริยธรรมทางเทคโนโลยี การแข่งขัน และการเอารัดเอาเปรียบ/ วิกฤตจริยธรรมบริโภคที่รุนแรงขึ้น • +การขยายตัวของเศรษฐกิจทางเลือกที่เน้นความสมดุลระหว่างชีวิตและจิตวิญญาณ การหันมาหาวิถีเศรษฐกิจพอเพียง การเติบโตของระบบเศรษฐกิจ/การตลาดที่อยู่บนฐานจริยธรรม/ธรรมภิบาล	
พหุวัฒนธรรม (ความแตกต่าง/ความขัดแย้ง)	จะถูกใช้เป็นสื่อและพื้นที่ "วัฒนธรรมเสมือน" เกิดเครือข่ายวัฒนธรรมไซเบอร์หลากหลายแบบ	จะมีผลกระทบต่อกิจกรรมชีวิตคนยุคใหม่ที่หันมาพึ่งการใช้เครื่องมือสมัยใหม่/วิถีใหม่ในการรักษา	+ จะเกิดการแพร่กระจายวัฒนธรรมต่างๆ ผ่านระบบเศรษฐกิจการค้า/การบริการ - วัฒนธรรมสากล/ประเทศมหาอำนาจจะครอบงำวัฒนธรรมอื่น	• ประชากรผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วมีผลต่อช่องว่างทางวัฒนธรรมระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ • ผู้หญิงและเด็กเล็กและผู้สูงอายุจะมีบทบาทต่อวิถีกำหนดนโยบายทางวัฒนธรรม	• เกิดการแพร่กระจายแลกเปลี่ยนและจัดการความรู้ทางวัฒนธรรม • + จะส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เรื่องพหุวัฒนธรรม • -เกิดความขัดแย้งและช่องว่างทางความรู้และวัฒนธรรม ทำให้เกิดการช่วงชิง ต่อสู้ ทำลายล้างวัฒนธรรมบางอย่างที่รุนแรงขึ้น	+ การดูแลสุขภาพอนามัยเป็นวิถีชีวิตของคนทุกคน ประชาชนจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น • -วิกฤตปัญหาความเสียหายด้านสุขภาพของแต่ละวิถีวัฒนธรรม โอกาสการเข้าถึงบริการสุขภาพที่ไม่เท่าเทียม การเลือกปฏิบัติ นำไปสู่ความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้น	- การต่อสู้และความขัดแย้งระหว่างชาติพันธุ์ที่รุนแรงขึ้นเพื่อช่วงชิงทรัพยากร • + การเสียสมดุลของสิ่งแวดล้อมเร่งให้เกิดการเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตที่หันมาหาวิถีวัฒนธรรมทางเลือกที่พึ่งพาธรรมชาติ และใช้ทรัพยากรอย่างสมดุล	- ปัญหาความอ่อนแอทางจิตวิญญาณ ความขัดแย้งทางศาสนาริยธรรม/ การต่อสู้ทางชาติพันธุ์ • + การเรียกร้องการฟื้นคืนจิตวิญญาณ มนุษย์และชุมชนเพื่ออยู่ร่วมกันบนความแตกต่างทางวัฒนธรรม	

ตารางที่ 15 การวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มด้านต่าง ๆ ใน 10 ปีข้างหน้า (ต่อ)

Trend นี้ → กระทบ ↓	เทคโนโลยี สมัยใหม่ /ICT	วิทยาศาสตร์ การแพทย์	เศรษฐกิจ โลกาภิวัตน์/FTA	พหุวัฒนธรรม (ความแตกต่าง)	ประชากร	สังคมความรู้	สุขภาพอนามัย (คุณภาพชีวิต)	วิกฤตสิ่งแวดล้อม	กระแสจิตวิญญาณ
ประชากร	จะถูกนำมาใช้จัดการ ด้านระบบประชากร คนจะถูกสืบค้น / กิจกรรมต่างๆ ของคน จะทำผ่านระบบ อิเล็กทรอนิกส์	ลดอัตราการเจ็บป่วยล้ม ตาย ทำให้คนอายุยืนขึ้น	การอพยพเคลื่อนย้าย ประชากร เช่น การ เคลื่อนย้ายแรงงานในกลุ่ม ประเทศโลกที่ 3 การ ขยายตัวแรงงานหญิง ตลาดของคนหลายกลุ่มวัย	● + จะนำไปสู่การ ผสมข้ามวัฒนธรรม/ ชาติพันธุ์/ประเทศ สูงขึ้น ● - กระแสชาติพันธุ์ นิยมจะนำไปสู่การ ทำลายล้างประชากร ต่างชาติพันธุ์/ต่าง วัฒนธรรม		● + การเรียนรู้ตลอดชีวิต จะกลายเป็นวิถีชีวิตของ ประชาชน ● - ช่องว่างทางความรู้ และโอกาสการเข้าถึง ทรัพยากรด้านต่างๆ ระหว่างเพศ คนในกลุ่มวัย และประชากรโลกใน ภูมิภาคต่างๆ เช่น ระหว่าง ประชากรในทางเหนือและ ทางใต้ ระหว่างเพศชาย และเพศหญิงมุสลิม	● เร่งให้เกิดระบบ บริการสุขภาพที่ ทันสมัยมาตรฐานที่ ให้บริการประชาชน อย่างเท่าเทียมทั่วถึง ● - โอกาสการเข้าถึง การบริการสุขภาพที่ไม่ เท่าเทียม การเลือก ปฏิบัติในกลุ่มชาติพันธุ์/ ชนชนจะนำไปสู่ความ ขัดแย้งที่รุนแรงขึ้น	● - เร่งให้เกิดความขาด แคลนด้านทรัพยากร เพิ่มมากขึ้น การ บริโภคเป็นไปอย่าง จำกัด คนขัดแย้งและ ต่อสู้เพื่อครองหรือแย่ง ชิงทรัพยากรที่รุนแรง ขึ้น ขยะและมลภาวะ ขึ้น ภัยพิบัติทางธรรมชาติ อุบัติภัยทางธรรมชาติ ทำให้คน ทั่วโลกได้รับ ผลกระทบทั้งภาคเจ็บ/ สูญเสียชีวิตและ ทรัพย์สิน ● + ประชากรหันมาใช้ ชีวิต อย่างสมดุลกับ สิ่งแวดล้อม/ทรัพยากร	● - วิกฤตทางด้าน จิตสำนึกสาธารณะ การ เบียดเบียนและการเอา รอดเอาเปรียบระหว่าง กลุ่มประชากร การแย่ง ชิงพื้นที่/ทรัพยากร ● + เร่งการขยายตัว ของกลุ่มเครือข่ายนัก เคลื่อนไหวทางด้านจิต วิญญาณ/กระแส ส่งเสริมประชากรผู้สูง วัย/ผู้นำทางจิตวิญญาณ และภูมิปัญญาทั้งหลาย ได้มีบทบาทในการ พัฒนาสังคม
สังคมความรู้	จะเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้ ใหม่ของคนทุกวัย ในการ แสวงหาความรู้ด้วย ตนเอง	ทำให้คนเรียนรู้และพึ่ง องค์ความรู้จาก ความก้าวหน้าทาง การแพทย์ไปใช้ในการ พัฒนาสังคม	● ผลักให้เกิดตลาด วิชาใหม่ๆ การขยายตัว ของการบริการทาง การศึกษา และธุรกิจ การศึกษา การแข่งขัน ทางในด้านข้อมูล และ การบริโภคที่มี มาตรฐาน	● + ผลักให้เกิด วัฒนธรรมแห่งการ เรียนรู้ทั้งสังคม การ พัฒนาบนฐานความรู้ เพื่อสร้างความ เข้มแข็งทางวัฒนธรรม ● + เร่งค้นคว้าและ พัฒนาภูมิปัญญา วัฒนธรรมทั้งในระดับ ท้องถิ่นและระดับ สากล	มีส่วนกำหนดทิศทาง พัฒนา/นโยบายทางสังคม และนโยบายการศึกษาที่ ต้องเน้นการดูแล ประชากรกลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะผู้สูงอายุ ผู้หญิง และเด็กหญิงให้ได้รับ โอกาสเข้าถึงการศึกษา และได้รับสวัสดิการทาง สังคมอย่างเท่าเทียม ทั่วถึง		● เร่งให้เกิดระบบ การศึกษาและระบบการ วิจัยต่างๆ เพื่อส่งเสริม ความรู้ สร้างสุขภาพ/ สุขภาพะทั้งในระดับ ปัจเจกและระดับสังคม ● การรณรงค์ด้าน สุขภาพ นโยบายที่ เกี่ยวข้องกับการลดปัจจัย เสี่ยงด้านสุขภาพ การจัด ระเบียบภาคธุรกิจที่ เกี่ยวข้อง การต่อสู้ ระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วน เสีย	● + เร่งการสร้างองค์ ความรู้และพัฒนา นวัตกรรมที่เกี่ยวข้อง กับการใช้ทรัพยากร ทางเลือกที่รักษาสมดุล สิ่งแวดล้อม เร่งส่งเสริม การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ศึกษาทางสังคม ● - สังคมได้รับ ผลกระทบจากวิกฤต สิ่งแวดล้อม /เกิดระบบ เฝ้าระวังความเสี่ยงด้าน ต่างๆ /ภัยจากมลพิษ การเร่งฟื้นฟูสังคม	● + การเรียนรู้ การ สร้างความรู้และการ ขยายเครือข่ายการ เรียนรู้เกี่ยวกับจิต วิญญาณเพื่อการพัฒนา ● - ปัญหาจริยธรรม การสื่อสารและการ บริโภคข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้ที่บิดเบือน และไร้ศีลธรรม
สุขภาพ อนามัย	จะเป็นเครื่องมือส่งเสริม เฝ้าระวังและติดตาม สถานการณ์สุขภาพ อนามัยทั้งระดับปัจเจก- สังคม	● การคิดค้น นวัตกรรมเสริมสร้าง สุขภาพอนามัยใหม่ / ลดอัตราการเจ็บป่วย และล้มตาย คนอายุยืน ขึ้น ● - ปัญหาจริยธรรม ทางการแพทย์ ทั้งจาก การค้นคว้าวิจัย เช่น ผู้ป่วยทดลอง ฯลฯ และ จากการให้บริการและ ธุรกิจด้านสุขภาพ อนามัย	● ผลักให้เกิดการ ขยายตัวของตลาดและ ภาคบริการสุขภาพ อนามัย ● เกิดการแข่งขันด้าน มาตรฐาน และเกิด ช่องว่างของการเข้าถึง บริการ/การมีคุณภาพ ชีวิตที่ดี	การฟื้นฟูภูมิปัญญา พื้นบ้าน แพทย์แผน โบราณ/สมุนไพรหรือ พืชท้องถิ่นเพื่อดูแล สุขภาพอนามัย ● เร่งให้เกิดการ แพร่กระจาย วัฒนธรรมการส่งเสริม สุขภาพและคุณภาพ ชีวิตที่ดี	● - ความเสี่ยงด้าน สุขภาพจากการบริโภค และการใช้ชีวิตท่ามกลาง ปัจจัยเสี่ยงของประชากร เฉพาะกลุ่ม /เฉพาะพื้นที่ เช่น ในเมืองใหญ่ ● + คนอายุยืนขึ้น เร่ง ให้ระบบดูแลสุขภาพ มวลชน และระบบดูแล สุขภาพของประชากร เฉพาะกลุ่ม เช่น ระบบ ดูแลผู้สูงอายุ โอกาสการ เข้าถึงการได้รับบริการ ด้านสุขภาพที่มี มาตรฐานเท่าเทียมทั่วถึง	● + ความรู้ด้านสุขภาพ อนามัยจะเป็นความรู้ สาธารณะ การเรียนรู้เพื่อ สร้างเสริมสุขภาพจะ กลายเป็นวิถีชีวิตของคนใน สังคม ประชาชนจะเน้น การสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตทั้ง ด้านร่างกาย จิตใจ และ อารมณ์และสังคม จะเร่ง การพัฒนาวัฒนธรรม ส่งเสริมสุขภาพอนามัย ● - ปัญหาการช่วงชิงการ บริการด้านสุขภาพอนามัย วิกฤตจริยธรรมจากการหา ผลประโยชน์จากผู้มีปัญหา สุขภาพ การแพร่กระจาย- รับข่าวสารที่บิดเบือน	● มลภาวะ/วิกฤต สิ่งแวดล้อมส่งผล กระทบต่อวิกฤตด้าน สุขภาพของมนุษย์ คน อายุสั้นเพราะเผชิญกับ ปัจจัยเสี่ยงจากมลพิษ มากขึ้น ● + เร่งการสร้างองค์ ความรู้และเผยแพร่ ความรู้สาธารณะในการ ใช้ชีวิตสมดุลกับ สิ่งแวดล้อม	● + การฟื้นฟูระบบ การดูแลสุขภาพของคน และสังคมที่อยู่บนฐาน การพัฒนาจิตวิญญาณ การหันมาเน้นการ ส่งเสริมสุขภาพองค์รวม เน้นวิถีธรรมชาติบำบัด ● - วิกฤตทางจิต วิญญาณกับการหา ผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้อง กับสุขภาพและคุณภาพ ชีวิต	

ตารางที่ 15 การวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มด้านต่าง ๆ ใน 10 ปีข้างหน้า (ต่อ)

Trend นี้ → กระทบ ↓	เทคโนโลยี สมัยใหม่ /ICT	วิทยาศาสตร์ การแพทย์	เศรษฐกิจ โลกาภิวัตน์/FTA	พฤติกรรม (ความแตกต่าง)	ประชากร	สังคมความรู้	สุขภาพอนามัย (คุณภาพชีวิต)	วิกฤตสิ่งแวดล้อม	กระแสจิตวิญญาณ
วิกฤต ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม	ปัญหาขยะ อิเล็กทรอนิกส์ และ อาวุธไร้สาย /ไวรัส คอมพิวเตอร์ใหม่ๆ	เร่งให้เกิดการใช้ ทรัพยากรเพื่อการ ค้นคว้าและใช้ทางการ แพทย์สูงขึ้น	• วิกฤตสิ่งแวดล้อม รุนแรงขึ้นจากระบบ เศรษฐกิจและการ บริโภคตามกระแส	• -เร่งให้เกิดการ สร้างมลภาวะทาง วัฒนธรรมสูงขึ้น • + การใช้ทรัพยากร บนภูมิสิ่งแวดล้อมและ วัฒนธรรมอย่างสมดุล	• -การแย่งชิงทรัพยากร /การเปลี่ยนแปลงขนาด เมือง / การขยายตัวของ เมืองใหญ่เพื่อรับ ประชากรย้ายถิ่น • +เกิดการพัฒนายัง ยืนยอนเป็นรูปธรรม และการปรับปรุง สิ่งแวดล้อมทาง กายภาพเพื่อสนอง ความต้องการของ ประชากรเฉพาะกลุ่ม/ เฉพาะพื้นที่ เช่น คนสูง วัย	• +การรับรู้ เรียนรู้ และเข้าใจในปัญหา วิกฤตสิ่งแวดล้อมจน นำไปสู่การปรับเปลี่ยน พฤติกรรมและเกิด กระบวนการเรียนรู้ทาง สังคมเพื่ออนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง เพิ่มมากขึ้น • -มลพิษทางข่าวสาร ข้อมูล และวิกฤต สิ่งแวดล้อมที่รุนแรงขึ้น จากการบริโภคความรู้ ทางอิเล็กทรอนิกส์จน ขาดความสมดุลหรือ การมองถึงพลังงานที่ จำกัด และผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม	• +เร่งให้เกิดวิธีการ บริโภคทรัพยากรอย่าง คุ้มค่าและการใช้ชีวิตที่ สมดุลกับสิ่งแวดล้อม และธรรมชาติ • +การเติบโตของ ระบบการบริโภค ทางเลือก และวิธีการ รักษาสุขภาพทางเลือก ที่เน้นอย่างยั่งยืน • -การแพร่กระจาย เชื้อโรคสายพันธุ์ใหม่ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ และสิ่งแวดล้อม • -ขยะ/มลภาวะจาก ภาคบริการสุขภาพ/ ผลิตภัณฑ์ที่ เกี่ยวข้องกับภาคบริการ รักษาสุขภาพสมัยใหม่		• -จิตวิญญาณและ จริยธรรมตกต่ำ เห็นแก่ ตัวเกิดความขัดแย้ง การต่อสู้ช่วงชิง ทรัพยากรและ เบียดเบียนธรรมชาติ รุนแรงขึ้น • +เร่งให้กระแสการ พัฒนาที่ยั่งยืนบรรลุผล สิ่งแวดล้อมได้รับการ อนุรักษ์และถูกนำไปใช้ อย่างสมดุลมากขึ้น
กระแสจิต วิญญาณ	วิกฤตจริยธรรมและจิต วิญญาณอัน เนื่องมาจากการใช้ เทคโนโลยีอย่างไร้ สำนึก	• -วิกฤตจริยธรรมทาง การแพทย์เกิดการ • +ค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับ การแพทย์บำบัด/การ รักษาโรคด้วยทางเลือก ที่เน้นจิตวิญญาณเป็น ฐาน	• -เร่งให้เกิดวิกฤตจิต วิญญาณที่รุนแรงขึ้น เน้นเงิน/ความร่ำรวย เป็นหลัก • +เร่งให้กระแสฟื้นฟู จิตวิญญาณ/ทางเลือก จิตวิญญาณใหม่	• -วิกฤตวัฒนธรรม และปัญหาความ ขัดแย้ง/ครอบงำทางจิต วิญญาณ/ปัญหา ระหว่างชาติพันธุ์ ต่าง ศาสนา • +ผู้นำจิตวิญญาณ จะมีบทบาทที่เด่นชัด และเกิดการขยาย เครือข่ายการพัฒนาที่ อยู่บนฐานศาสนา/จิต วิญญาณ	• - วิกฤตปัญหา ผู้สูงอายุจะถูกทอดทิ้ง รวมถึงเด็กเล็กที่จะถูก ทิ้งไว้กับคนวัยชรา • +ระบบการดูแลผู้สูง วัย การศึกษาต่อเนื่อง ตลอดชีวิต การฟื้นฟู คุณค่าของผู้สูงวัยใน ระบบครอบครัว	• เกิดการใช้ความรู้ จริยธรรม คนเก่งและดี คู่กัน สังคมอยู่ร่วมกัน บนฐานความรู้และ ความดีงามทางจิต วิญญาณ มั่นคงมีจิต อาสามากขึ้น • วิกฤตจิตวิญญาณ จากองค์ความรู้ สมัยใหม่บางชุดที่ให้ ความสำคัญกับปัจจัย ทางกายภาพ/ภายนอก มากกว่าปัจจัยด้านจิต/ จิตวิญญาณของคนใน สังคม	• -ปัญหาการ ขยายตัวของปัจจัยเสี่ยง ในการใช้ชีวิตชีวิตกับ ปัญหาวิกฤตจริยธรรม และปัญหาสังคม รวมถึง ปัญหาจริยธรรม ในระบบและนโยบาย สาธารณะที่เกี่ยวข้อง กับการดูแลสุขภาพ/สุข ภาวะของประชาชน ปัญหาการซื้อสินค้า อวัยวะข้ามชาติ/ใน ประเทศ • +ระบบการดูแล สร้างภูมิคุ้มกันทาง สุขภาพที่เน้นการสร้าง ความเข้มแข็งทางจิต วิญญาณ/ศาสนาเป็น ฐาน รวมถึงการ เสริมสร้างสุขภาวะทาง สังคม	• -เร่งให้เกิดการต่อสู้ ช่วงชิงทรัพยากรและ เบียดเบียนธรรมชาติ รุนแรงขึ้น • + วิกฤตภัยพิบัติทาง ธรรมชาติทำให้คนมีจิต อาสา/สำนึกสาธารณะ เกิดไปทั่วทุกสังคม คน หันกลับมาหาธรรมชาติ /เปลี่ยนวิถีชีวิตที่เน้น การวิถีชีวิตเพื่อ สิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน	

3. สรุป : ภาพรวมของการศึกษาแนวโน้ม

จากการศึกษาแนวโน้มด้านต่างๆ โดยทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการศึกษาและวิเคราะห์ผลกระทบของแนวโน้มที่มีต่อเด็กและเยาวชน และการศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ และการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มสำคัญหลายด้านที่มีผลกระทบต่อสังคม เด็ก เยาวชน และการศึกษาไทย ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นโจทย์ที่ท้าทายต่อนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยอย่างยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นแนวโน้มจากสื่อเทคโนโลยีที่เปลี่ยนโฉมหน้าการเรียนรู้จากห้องเรียนไปสู่โลกไร้พรมแดน ซึ่งเมื่อบวกกับกระแสเศรษฐกิจเสรี ที่มีผลต่อภาวะการแข่งขันและการแข่งขันเพื่อเข้าถึงความรู้ กระแสความก้าวหน้าทางวิทยาการต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการเร่งรัดให้การศึกษาต้องไล่ทันต่อความรู้ และต้องมีวิธีวิทยาใหม่ๆ ที่หลากหลายต่อการเข้าถึงความรู้ที่มากมาย มหาศาล กระแสพหุวัฒนธรรม การเมือง ฯลฯ ที่มีผลต่อความขัดแย้งและการเรียกร้องสิทธิทางสังคม ชาติพันธุ์ต่างๆ ที่เป็นโจทย์ให้การศึกษาต้องเป็นเครื่องมือสร้างความรู้ความเข้าใจต่อเด็กและเยาวชนยุคใหม่ที่เติบโตท่ามกลางสังคมพหุลักษณะและความหลากหลายทางวัฒนธรรม เป็นต้น

แนวโน้มและผลกระทบของแนวโน้มต่างๆ ที่กล่าวไปในบทนี้ ล้วนแล้วแต่สะท้อนให้เห็นว่า ในอนาคต 10 ปีข้างหน้า เด็กและเยาวชนไม่เพียงแต่ต้องเตรียมรับกับแนวโน้มสำคัญที่จะมาถึงแล้ว ในอนาคตข้างหน้ายังคงจะมีแรงขับและความไม่แน่นอนต่างๆ มากมายที่จะมีผลกระทบต่อชีวิตและการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนยุคใหม่ด้วย และเป็นโจทย์สำคัญสำหรับการศึกษาไทย

อย่างไรก็ตาม ผลจากการศึกษาแนวโน้มในบทนี้ จะได้เป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษามองอนาคต และการสร้างภาพอนาคตของสังคมไทยในอีก 10 ปีข้างหน้า ที่จะช่วยทำให้มองเห็นพลวัตทั้งด้านแนวโน้ม แรงขับ และความไม่แน่นอนต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อเด็ก และเยาวชน และการศึกษาในอนาคต รวมถึงโจทย์เชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทยที่จะกล่าวในบทต่อไป